

KAITSE

HEL
ROSMANN

KODU

No 15

1938. a.

30 senti

TOIMETUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8, Kaitseliidu Peastaabi ruumes.

Vastutav toimetaja kolonel J. Maide telefon 451-94.

Tegevtoimetaja: kapten A. Truuvete telefon ametis 451-89 ja sv. 156-a, kodus 465-01.

Väljaandja: Kaitseliidu Peastaap. Tegevtoimetaja kõnetunnid teisipäeviti ja neljapäeviti kella 10.00–12.00.

Kaastöö arvatakse tasu alla, kui sellele tasunõudmine on peale kirjutatud. Tarvitamata ja tagasisaatmiseks märkimata käsikirju alal ei hoita.

*

TALITUS:

Tallinnas, Kaarli t. 8.

Talitus on avatud iga päev kella 9–3. Telefon 451-99.

Tellimishind aastas 6 krooni, 1/3 a. 3 kr., 1/4 a. Kr. 1.50, kuus 50 senti.

ILMUB KAKS KORDA KUUS

Nr. 15

1938

SISUKORD:

Kaanel: Rukis läheb masinasse — saame värsket uudseleiba.

A. Balder: Kaitseliidu eelseisvaks õppe-tegevuseks.

Kol.-ltn. E. Metstak: KL suurtükiväe, gaasikaitseüksuste ja veterinaarpealike laager Värskas.

Kol.-ltn. E. Metstak: Kaitseliidu ohvitseride aastases kõrgendamise katseteks ettevalmistuse kursusest ja katsetest Kurtna laagris.

E. H. Truuvete: Matkamuljeid Põhja-mere mailt.

A. L.: KL Pärnumaa Malev 20-aastane. — Leena Truuvete 70-aastane.

V. Köpp: Lembitu-aja jälil.

H. M.: Suurvõistluste-rohke spordikuu.

J. Randma: Meie „kroonu onud“.

V. Köpp: Leedu ja Leedu noorsugu.

EPa: Müstiline tundmatu.

— Võitlus iseseisvuse eest.

— Mälestusi sakslaste lahkumisest.

A/s. FRANZ KRULL

MASINAEHITUSVABRIK, TALLINN

ASUTATUD 1865. A.

Müügiesakond ja laod:

TARTUS, Raekoja 13

Valmistab võistlemata headuses:

masinaid, sisseseadeid, aurukatlaid, iga seltsi põllutööriistu, keskkütte malmist radiaatoreid ja kaitlaid. Malmi- ja vasevalu, parandused ja šveissimine

Tööde eest täieline vastutus

Nõudke eelarveid ja prospekte

Mõõdukad hinnad

Kaitse Kodu!

Nr. 15

Tallinnas, 15. augustil 1938

XIV aastakäik

Kaitseliidu eelseisvaks õppetegevuseks

A. Balder

Hakkab mööduma suvi, mis on harilikult ikka Kaitseliidu tegevuses vaheajaks, puhkeajaks kaitseliitlasile. Ja puhkust oma tegevuses ongi tarvis kaitseliitlasel. Üksuste aastapäevade pidustused, treeninglaskmised, laske- ja spordivõistlused — need vaid tähistavad Kaitseliidu suvist tegevust.

Jõuab sügis. Jälle hoogne seltskondlik töö. Jälle tuleb ka teha edasi uue ja värske energiaga kodukaitse tööd, mis oli katkestatud lühemaks ajaks, suveks. Seda kohustab meie ühine hea käekäik, seda kohustab praegune pinev poliitiline õhkkond, kus poliitilisse taevasse, kord ühte, kord teise kohta, koguneb ähvardavaid pilvi. Kummatagi, vaatamata üksikute sõjaihale, rahvaste tahe ja usk rahuksse on tugevam. See aitab ära hoida ähvardavaid sõdu. Praegusel inimpõlvel on mälestus veel värske maailmasõja koledusist ja teist korda neid üle elada ta enam ei taha. Kui tõuseb uus inimpõlv, kes ise pole sõda üle elanud, siis väheneb ka rahu kindlus. Mida kaugemale maailmasõjast ajas jõuame, seda lähemal võib olla uus sõda. Soovides rahuks elada iga rahvas peab sõjaks valmis olema; ka meie peame valmis olema juhuks, kui meid sõtta kistakse.

Milline töö ootab kaitseliitlasi eeloleval sügisel ja lähemal aastail? Enne kõike mõtlen ma Kaitseliidu kasvatuslikule tegevusele. Liitunud, sitket, jõulist, üksmeelset rahvast ei suuda murda ega hävitada ühegi vaenlase toores materiaalne jõud. Usku oma tugevusse, vaimset ja kehalist jõudu võitlemiseks iseolemise eest — neid peame arendama Kaitseliidus ja Kaitseliidu kaudu kogu rahvas. Kaitseliit tekkis ja arenes võitluses Eesti vabaduse ja iseseisvuse eest. Seda ajajärku kandis ühine aade: vaba rahva vaba poliitiline, kultuuriline ja majanduslik arenemine. See kõrge eesmärk seob ka tänapäeval eesti rahvast. Kaitseliidu suurimaks ülesandeks on — olla valmis ja valvel, et võõras võim meile ei tungiks ja ei rööviks neid raskesti kättevõi-

deldud aardeid. Kaitseliit tekkis võitluses. Võitluse iseloomu, valmisolekut võitluseks võõra võimu vastu peab Kaitseliit ka tulevikus endas kandma. Neid kasvatuslikke tegureid peame oma tegevuses silmas pidama.

Kaitseliidu tegevust on alati iseloomustanud enesealgatus ja aktiivsus. See algatusvõime ja aktiivsus peavad edasi kestma veel suuremal määral. Passiivne kaitseliitlane on oma üksusele surnud; passiivne üksus on väärtusetu. Passiivsust ei tohi meie endas sallida. Arendades sisemist tugevust, kokkuliituvust, sügavat kohusetunnet, sõbralikku koostööd ja vastastikkust lugupidamist võrsub Kaitseliit veel tugevamaks organisatsiooniks ja on suuteline täitma neid suuri ülesandeid, milleks ta on kutsutud.

Kasvatusliku tegevuse kõrval on Kaitseliidu teiseks suuremaks tööalaks sõjaline ettevalmistus. Kaitseliidu õppemääruste programm, mis esialgselt kindlaks määras Kaitseliidu väljaõppe ulatuse, on Kaitseliidu ülema käskkirja kohaselt 1. detsembriks läbi mindud. Aastate jooksul on väljaõppe alal saavutatud enam-vähem ühtlane väljaõppe tase. Õppetegevusel on kindel kuju; on kujunenud traditsioonilised õppusedki. Kuid ka siin peame käima arenemisteed. Muidu tuleb seisak, tardumine, ja see toob endaga kaasa paratamatu tagasimineku.

Sõjalise väljaõppe alal kriipsutan eeskätt alla taktikalisi õppusi. Neid korraldatakse üksusis vähem kui mõni aasta tagasi. Neid peame aga korraldama rohkem kui seni. Õige, taktikaliste õppuste asemel korraldatakse jao lahinguväljaõppe võistlusi, kuid neist võtavad osa vaid üksikud jaod. Mass neist seni pole osa võtnud. Ka taktikaliste õppuste alal peame läbima murrangu. Tulevikusõjas omavad tähtsa koha lennuvägi ja soomusjõud. Kaitseliidu materiaalsed ressursid ei võimalda meile harjutada koostööd lennuväega ega soomusjõududega; pole võimalik teostada ei õhu- ega

tangikaitset. Kuid õhukaitse ja tangitõrje vajadust peame igas tegevuses silmas pidama. Moondamine, maastiku kasutamine, õppustel õhukaitse ja tangitõrje relvade määramine, need peavad leidma suuremat tähelepanu taktikalistel õppustel. Teoreetilistel õppustel peame tutvuma lennukite, soomusjõudude ja nende vastu võitlemise relvade omadustega.

Tulevikus õjas lennuväe tegevuse tõttu kergib esile öise tegevuse vajadus. Rännakud, liikumised, lähenemised, ettevalmistused lahinguks teostatakse öösi. Meie Kaitseliidu õppetegevuses peame ka välja tõstma ettevalmistuse öiseks tegevuseks ja öise tegevuse. Möödunud sügisel ja kevadel teostati esmakordselt suuremas ulatuses öisi õppusi, mis leidsid elavat osavõttu; veel suuremal arvul peame neid korraldama eeloleval sügisel. Neid õppusi tuleks korraldada mitte suur-, vaid väikeüksustega, rühm rühma või kompanii kompanii vastu. Koondumine ja luure ühelt poolt, lühike rännak ja valve teiselt poolt. Kui osatakse luure- ja valveteenistust, neid raskeimini ettevalmistatavaid sõjategevuse alasid, siis on kergem ja osatakse paremini täita ka teisi ülesandeid. Huvitavate olukordade loomine, kavalus ja vaenlase petmine peavad öise tegevusega kaasas käima. Öine tegevus nõuab aga üksusilt erilist ettevalmistust. Seda mitte ainult laskurüksusilt, vaid veel rohkem teistelt relvliikidelt. Raskekuulipilduja-, suurtükiväe, side- ja teised eriuksused peavad algama ettevalmistusega öiseks tegevuseks.

Edasi peab taktikalistel õppustel tähelepanu leidma tegevus metsas, võsastikus, kinnisel maastikul. Meie senised taktikalised õppused on leidnud aset lahtisel, lagedal maastikul. Peame harjutama koostööd laskurüksuste, rk, suurtükiväe ja sideüksuste vahel ka vähematel õppustel. Ka neid harjutusi koostööks oleme seni vähe korraldanud. Muidugi ei suudeta kõiki neid õppusi teostada ühe sügise ega ühe aastaga. See on meie lähemate aastate programm. Kui meie tulevikus korraldame suurmanöövreid, siis öine tegevus, relvliikide koostöö, õhukaitse ja tangitõrje ning tegevus kinnisel maastikul on seal esmajärgulise tähtsusega. Ettevalmistusega neile manöövritele peame algama käesoleval aastal.

Teine ala taktikalise tegevusest, mis nõuab suuremat tähelepanu, on sisekaitsemeeste ettevalmistus. Teatavasti kaitseliitlased jagunevad kahte suuremasse gruppi: rindemed ja sisekaitsemehed. Rindemed on nooremad aastakäigud, kes sõja korral mobiliseeritakse ja siis sõjakäigule välja astuvad. Sisekaitsemehed on need kaitseliitlased, kes vanaduse või tervisliku seisundi

tõttu sõjakäigule ei lähe, vaid teostavad riigi sisemise julgeoleku kaitset. Seetõttu ka rindemeeeste ja sisekaitsemeeste rahuaegne ettevalmistus erineb. On tõsiasi, et tulevikus sõda ei peeta ainult rindel, vaid ka tagalas. Tegevusega väerindel käivad kaasas õhurünnakud tagalas, võimalik, et ka väiksemad õhudessantid. Aktiivsed vaenlase spioonid võivad purustada suurematel liiklemisteedel sildu, sidekeskusi, varustusladusid. Sildade, liiklemisteede, tööstuste, varustusladude, sidekeskuste ja teiste riigikaitse tähtsate ehituste kaitsmine, õhuvaatlus, õhurünnakute ajal korra alalhoidmine ja abiandmine on sisekaitsemeeste ülesanne. Selleks ettevalmistamine nõuab eriõppusi. Need õppused võivad olla alguses selgitavad teoreetilised õppused klassis ja siis praktilised õppused väljas. Ülesanded, mis on sisekaitsemeestel täita, on väga vastutusrikkad ja mitmekesised. Pealegi peavad nad sisekaitsemeeste vähese arvu tõttu andma tagala kaitse või sisekaitse juhtide kaadri, kellel on eriti vastutusrikas tegevus. Sisekaitsemeeste ettevalmistus, eriti linnades, millega paar aastat tagasi tehti algust, peab veel energilisemalt jätkuma.

Omaette suur ala on Kaitseliidu tegevuses laskmine. Siin on seatud kindlad põhimõtted ja eesmärgid, mille poole püüeldakse. Piirdun nende loetlusega:

Laskesport peab Kaitseliidus kujunema massiliseks ja peab tungima Kaitseliidu kaudu rahvasse. Vähe on sellest, kui omame üksikuid häid laskureid — tippmehi — Kaitseliidu lasketase peaks üldiselt olema kõrge ja selleni jõuame samm-sammult.

Vääriline tähelepanu lahingulaskuriväljakoolitamisele. Punktilaskmine on väljaõppe üks etapp ja spordiala, lahinguilmeline laskmine aga eesmärk. Kiire lahingumärgi tabamine, teadmata kus ja kui kauaks see ilmub — see nõuab enam eriettevalmistust kui pikaldane punktilaskmine. Punktilaskmine on aga lahinguilmelise laskmise kindel alus, võib isegi teda nimetada laskeala algkooliks. Enne, kui laskur ei suuda anda tabavat lasku, tal pole selged nõudmised tabavaks lasuks, ta ei suuda ka lahingumärki tabada. Eeltingimuseks laskmise harrastamisel on väljaehitatud laskerada võrk.

Veel üks ala, mida peame alla kriipsutama, on noorte laskurite leidmine ja väljakoolitamine. Huvi laskmise vastu on noortes suur. Seda peame kasutama. Noorte leidmine, nende kaasatõmbamine, väljakoolitamine ja nende esiletõstmine on meie laskesporti juhtide, meie laskesporti veteraanide suurim ülesanne. Augustikuus on noorte laskurite esimene meistervõistlus. See ei tohi jääda väikeseks tähelepanematuks võistluseks, vaid

KL suurtükiväe, gaasikaitseüksuste ja veterinaarpealikute laager Värskas

Kaitseliidu Peastaap korraldas hiljuti Värskas suurtükiväe üksuste, veterinaarpealikute ja gaasikaitseüksuste pealikute laagri. Suurtükiväe laagrist võttis osa mitu patareid. Neist kaks patareid viibis laagris ainult päeva, teised kolm päeva. Veterinaarpealikud, kõigist malevaist kokku 34 arsti, olid laagris 29. ja 30. mail, gaasikaitseüksuste pealikud, arvult 31, kolm päeva.

Laagri eesmärgiks oli seatud igal erialal oma ülesannete täitmine ja saavutamine.

Suurtükiväe üksustel oli eesmärgiks liita patareide meeskondi ja harjutada koostööle pealikuid, numbreid, telefoniste ja sõitjaid nende tegevuses;

— valmistada ette pealikuid ja meeskondi taktikaliseks tegevuseks;

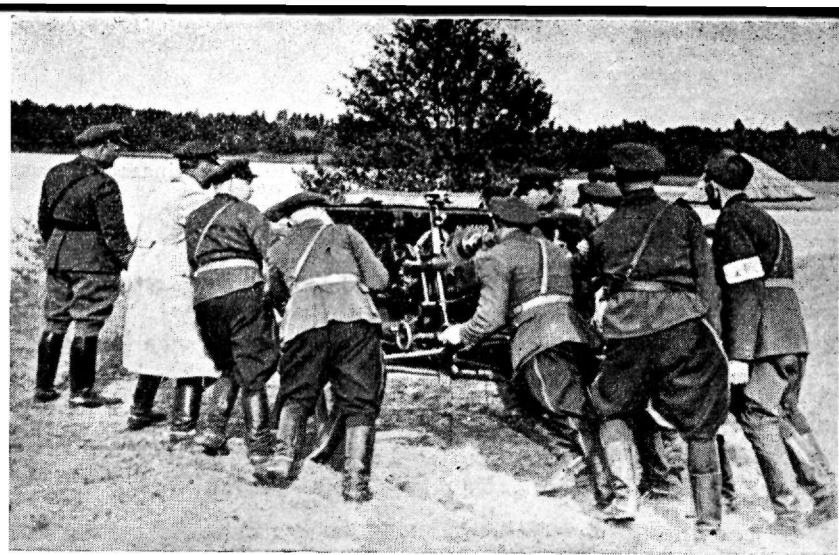
— viia läbi patareide järjekordsed laskeharjutused;

— anda patareide meeskondadele praktilisi oskusi suurtükiväe materjalosa hooldamises väliolukorras.

Laagris võeti läbi patarei meestega rakendatud suurtüki õppus, materjalosa hooldamine ja patareide positsioonile asumine; pealikutega laskeharjutuste drillimine; sidemeeskondadega telefonisideme teenistus ja üldiselt õppelaskmine erikava kohaselt. Laskmine teostati kõigile patareidele kahe päeva jooksul. Laskmisi jälgis Kaitseliidu ülem kindral Orasmaa ja suurtükiväe inspektor kindral Komles. Üldiselt jäid mõlemad kindralid lasketulemustega täiesti rahule. Seega näib, et suurtükiväelastele laagri korraldamine laskeplatsi läheduses oli vägagi otstarbekohane. Oli raskusi läbi liiva laskeplatsile pääsmisega, kuid inimjõud pääsis kõigest üle.

sellest peab kujunema noorte laskurite paraadvõistlus, mis leiab külastamist ja tähelepanu ka ajakirjanduses. Noored lasevad küll väikekaliibripüssist, see on odavam ja kättesaadavam, aga väikekaliibripüssist laskmine on hea algkool täiskaliibripüssist laskmisele. Ta arendab laskuri kätt ja silma, kasvatab tahtejõudu, enesevalitsemist ja eneseusaldust.

Kolmas suurem tegevusalala on sport. Siin on Kaitseliit siirdumas sõjalisele spordialale. Orienteerumine, patrullivõistlus, rännakud, kolmevõistlus — need on domineerival kohal

Patarei meeskond

Veterinaarpealikute laagri eesmärgiks oli:

— anda vet.-pealikutele õpiseid hobuste hooldamises õppusil, laagris ja manöövritel;

— viia läbi praktilisi harjutusi hobuste talli korraldamises, tallikorra teostamises, hobuste toitmisel, rautamislehtede koostamises ja nende pidamises Kaitseliidus;

— anda õpiseid hobuste gaasikaitse korraldamises;

— täiendada vet.-pealikute teadmisi kaartide lugemises.

Tegelikult võeti läbi vägagi põhjalikult vet.-pealikutega laagris väliveterinaarteenistus sõjaolukorras kõigi väeliikide alal loengute näol, mis paljudele veterinaararstidele on väga vajaline. Ka näidati neile praktiliselt hobustele rakmete sobitamist, et vältida hobustele vigastuste tekitamist, samuti korraldati neile praktiliselt hobuste söötmist, jootmist, talliteenistuse teostamist ja rakendamist. Uudsusena esitati neil tarvitusele võetavat hobuse gaasikurna ja hobuse ja ratsaniku gaasikaitse tekki. Kaartide lugemise harjutusel selgus, et mõni oli unustanud kaartide leppemärgid ja sellepärast kaardil orienteerumine tekitas algul raskusi. Kuigi laager oli kahepäevane, siiski omandasid seal vet.-pealikud tarvilisel määral teoreetilisi ja praktilisi teadmisi veterinaarteenistuse alal. Tähtsam oli aga see, et Kaitseliidu veterinaarpealikutel oli võimalus esmakordselt peaaegu terves koosseisus kokku tulla, sõprusdemeid luua ja Kaitseliidu vet.-teenistuse alal ühiseid sihtjooni arutada. Laagris olid kaasas patarei

võistluskavades. Erikohal seisab suusatamine, mis Kaitseliidu kaudu näib kujunevat massisportidiks. Küllaldast tähelepanu leiab raskejõustik. Kahju, et liig vähe harrastatakse kergejõustikku, võimlemist ja ujumist.

Olen siin toonud lähemad eesmärgid ja ülesanded, mis seisavad Kaitseliidul ees lähemal aastail õppe alal. Jääb veel palju erialasid, peensusi — nimetan neist: merekaitseliidu, suurtükiväe, ratsaväe, side, rk, raadio, gaasikaitse ja teiste eriuksuste tegevusalasid. Kõigi nende eritegevusalade loetelu siin viiks vahest pikale.

hobused ja seetõttu oli võimalus veterinaarteenistuse alal praktiliselt mõndki selgitada.

Gaasikaitseüksuste pealike laagri eesmärgiks oli:

— anda g-meeskondadele ühine organisatsioon ja ühine tegevussuund g-kaitse tegevuses;

— täiendada g-kaitse pealike teadmisi g-luure-töös ja g-hävitamises;

— täiendada g-kaitse pealike teadmisi g-kaitse organiseerimises — g-kaitse tegevustes maja, asutuse ja asula gaasikaitsetes.

Laagris käsitati tegelikult järgmisi alasid:

Ülal: Veterinaarpealikud õppetunnis. Keskul: Värskad naised kursuslastele toitu valmistamas. All: Kaitseliidu G-kaitse pealikud gaasitorbiku pähepanemise harjutusel

Kindralid J. Orasmaa ja Kauler jälgimas laagri õppetevust

— üldteadmised gaasikaitsest, iseloomustades kaasajal gaasiga kallaletungimise vahendeid tagalas;

— kuidas saab Kaitseliidu g-üksus tagala gaasikaitset teostada;

praktiliselt gaasitorbiku õiget pähepanemist ja gaasikaitseülikonna selgapanemist, et pealikud seda oskaksid õigesti teostada;

— gaaside kindlaksmääramist indikaatorite ja haistmise teel ja püsivgaaside hävitamist;

— gaaside degaseerimislahuste valmistamist.

Kollektiiv-gaasikaitse alal näidati praktiliselt ja selgitati ka jooniste abil, kuidas õhurünnakute puhul majades vähendada kahjutule hädahoitu ja kuidas teha eluruume gaasikindlaks; kuidas organiseerida ja tööle rakendada gaasikaitseüksus õhurünnakute korral.

Lõpuks demonstreeriti laagrist osavõtjatele süütepommide tuleohtu ja nendest tekkinud tulepesa lämmatamist. Mitmel gaasipealike laagrist osavõtjal oli võimalus näha nii mõndki uut gaasikaitse tegevusalal. Mõned pealikud olid aga täieliselt eriala inimesed. Nendele oli võib-olla mõnigi asi varem teada. Üldiselt jäid pealikud kursusega rahule.

Kokku võttes kolme laagri korraldamist üheskoos, eemal raudteest, lühikeseks ajaks, peab tunnustama, et laagri korraldamine oli raske ainult majanduslikult, kuna õppuste läbiviimise mõttes oli koht ja aeg väga sobiv. Majanduslikult oli inimeste ja materjali kohaleja äravedu väga kiire iseloomuga. Toiduained tuli kõik kohale viia Tallinnast. Tänu 2. diviisile oli laagrisolijate paigutamine öökorteritesse kerge. Ka aitas kaasa kohalik sõjaväe patarei ülem, eriti suurtükiväelaagri heale kordaminekule.

Laagrisolijaile valmistati toitu Petseri maleva naiskodukaitse ja — peab ütleva — väga hästi. Toit oli väga maitsev ja jätkus teda ka küllaldaselt kõigile.

Pealtnäha ja kõneluste järgi olid laagrist osavõtjad saanud kõik hea mulje.

Kaitseliidu ohvitseride auastmes kõrgendamise katseteks ettevalmistuse kursusest ja katsetest Kurtna laagris

Kaitseliidu ohvitseridele korraldatakse igal aastal auastmes kõrgendamise katsete eel katseteks ettevalmistuse kursus. Käesoleval aastal olid katsed järjekorras ette nähtud suvel, et võimaldada osa võtta neil ohvitseridel, kellel hilissügisel katsetele aega tulla ei ole.

Katsed olid ette nähtud Sõjavägede Ülemjuhataja käsikirjaga Kurtna laagris 11.—14. juulini. Et aga seal sel ajal mõnd väeliiki ei viibinud, kelle materjalosi ja relvi ja ohvitseri oleks saadud katsete korraldamisel kasutada, sellepärast jäi ära mõnele väeliiگی katsete korraldamine.

Sellest tingituna saadeti peastaabist tagasi mõnele ohvitserile sooviavaldus katsetest osavõtmiseks ühes teenistuskirjadega. Tuleval aastal loodetavasti korraldatakse nimetatud katsed sügisel linnas ja siis on võimalik katseist osa võtta kõigi väeliiگی ohvitseridel.

Käesoleval aastal andis katsetest osavõtmiseks üles 82 Kaitseliidu ja 51 reservohvitseri, kel ka lubati katsetest osa võtta.

Katsete ettevalmistamise kursuse korraldas Kaitseliidu Peastaap Kurtnas 3.—10. juulini kestusega kokku 52 töötundi. Kursusele ilmus 53 ohvitseri, kellest kaks kuulusid reservohvitseride sektiiooni.

Kursustel oli määratud tunde arvuliselt läbivõetavate ainete peale nende raskuse ja tähtsuse järele. Tundide arvu järjekorras oli: praktiline taktikaliste ülesannete lahendamine, lahkrivi, relvade materjalosa, laskmine ja koondrivi. Teiste ainete peale oli keskmiselt iga aine kohta antud kaks tundi. Kursuste ajal ei avaldatud soovi enam tunde juure võtta peale kk „Madseni“ materjalosa, millele võeti pool arvu tunde lisaks.

Kursuse organiseerimine ja läbiviimine läks korda täiesti lodusasti tänu 1. jalaväerügemendi ülema soojale vastutulekule ja rügemendi ohvitseride kaasaaitamisele. Kursuse õppejõududeks olid rügemendi ohvitserid, kes kandsid kursusel ette vajalisi aineid selgelt ja konkreetselt katsekavade piires. Kursuse õppetöoga kursuselased jäid rahule. Ka rügemendi ülem jäi rahule kursuse õppetöoga. Kursuse avamisel ütles ta, et kursusel on võimalik ainult praktilistes ainetes oma teadmisi värskendada, kuna kõik teoreetilised ained peavad olema selged juba varem. Kuid nähes seda

intensiivset tuupimist, mis kursuselased tegid määrustikkude juures sõna tõsisel mõttes igal vabal minutil, ütles ta, et mehed peavad teadma katsetel ka määrustikke küllalt hästi. Ja see osutus katsetel õigeks. Pärast kursusi ühisel koosviibimisel avaldasid kursusest osavõtjad tulemusrikka töö eest tänu rügemendi-ülemale ja õppejõududele.

Isiklikult minule näib, et kursuste ja katsete korraldamine suvel õppetöö edukuse mõttes on mitmekordselt suurem kui hilissügisel. Suvel võib korraldada õppetööd kõikjal vabas looduses; õppetööst vabal ajal leiab igäuks endale sobiva koha, kus saab õppida teistest segamata. Kõigil on tervis hea ja kõik tunnevad end värskena. Sügisel aga on ilmastiku tõttu raskusi. Tuleb ette palju haigestumisi ohvitseride hulgas. Eriti mitmed haigestusid möödunud aasta sügisel kursuste ja katsete ajal.

Katsetele ilmunute ja nende katsete tulemus on toodud juuresolevas tabelis. Praegu on toodud jällegi katsete tulemused eraldi Kaitseliidu ja reservohvitseride kohta. See kokkuvõte on tehtud selle järgi, kust keegi ennast katseteks üles andis. Tegelikult on mitmed Kaitseliidu ohvitserid end katseteks üles andnud reservohvitseride sektiiooni kaudu. Ka praegu on sektiiooni ohvitseride hulka arvatud kaks Kaitseliidu ohvitseri, kes võtsid ka kursusest osa, kuid katsetele andsid end üles sektiiooni kaudu. Nendest üks sooritas katsed hea ja teine rahuldava tagajärjega.

Katsete aktist ei ole märgata, et mõned ained oleksid üldiselt rasked olnud. Käesoleval korral on nõrku läbisegi mitmest aineist. Kõige enam aga siiski kk „Madseni“ materjalosa tundmises. Ka sõjapüssist laskmises osutus ootamatult nõrgaks viis ohvitseri. Nähtavasti avaldasid siiski lasketagajärgedele mõju uued lasketingimused ja osaliselt ka laskemoon. Tulevasile katseile tulijaile peab soovitava igäihel vähemast püssist laskmiseks omad padrunid kaasa võtta. Kk materjalosa õppimiseks aga tuleb veel enam rõhku panna katsetatavail.

Katsete tulemustega peab täiesti rahul olema. Katsete sooritas küllalt suur % katsetatavaist. See on ainult veidi vähem kui möödunud aastal Sõjaväe õppeasutustes korraldatud katsete sooritanute %. Teiste eelmiste aastate tulemustest aga on katsed soorita-

Ülal: Grupp kursuslasi praktilise taktikalise ülesande lahendamise kokkuvõtte tegemisel maastikul. Keskel: 1. Jalaväerügemendi ülem saatmas katsetest osavõtnuid laagrist lahkumisel. All: Kursusest osavõtnuid rivis õppuseleminekuks.

nute % palju suurem. Mida aga peab märkima, see on see, et katsetatavate teadmiste tasapind on kõrgem võrreldes kolme-nelja eelnenud aastaga.

Kui reservohvitseride sektsioonesse kuuluvad ohvitserid suudaksid ka oma teadmisi esitada niivõrd hästi kui Kaitseliitu kuuluvad ohvitserid, siis võiksime oma reservohvitseride teadmistega täiesti rahul olla. On loota, et nende teadmiste tase ka tuleval aastal niisama palju tõuseb kui see tõusis käesoleval aastal võrreldes möödunud aastaga.

Kaitseliidu ja reservohvitseride aastimes kõrgendamise katseist osavõtjad ja katsete tulemused 1938. a.

Aasta	Katseliste ülesannud ja lubatud		Katseliste ilmunud I korda		Katseliste ilmunud II korda		Kokku katsetele ilmunud		Katseliste ilmunud ülesannute 0/0%		Katseliste sooritasid I korda res.-ohvitserid		Katseliste sooritasid II korda res.-ohvitserid		Katseliste sooritanute 0/0% katsetele ilmunud KL ohvitseridest		Katseliste sooritanute 0/0% katsetele ilmunud reservohvitseridest		Katseliste hinnati KL ohvitseridest		Katseliste hinnati reservohvitseridest															
	Reservohv.	Kokku	Reservohv.	Kokku	Reservohv.	Kokku	Reservohv.	Kokku	Reservohv.	Kokku	Hästi	Rahuld.	Hästi	Rahuld.	I korda	II korda	Kokku	I korda	II korda	Hästi	Rahuld.	Hästi	Rahuld.													
1937. a.	63	174	60	38	21	1	22	81	39	120	73	62	69	26	8	5	14	2	4	11	23	—	1	—	86,7	90,5	87,8	39,5	100	41	38,3	49,4	12,3	10,3	30,8	58,9
1938. a.	80	133	48	13	5	10	15	53	23	76	66,2	43,4	57,1	19	20	9	5	—	5	1	7	—	10	—	81,3	100	83	46,1	100	70	36	47	17	21,7	48	30,3

Matkamuljeid Põhjamere mailt

Reisiarutlusi Belgiast, Hollandist ja Saksamaalt

1.

Matkaja on nagu väike laps või tuhinarohke noorur, kes reisi alguses juba esimesel jaamavahel vaguniaknast välja vahtides iga pisiasja neelab ning müllu surub või sadamast väljudes iga kaldaküngast, laineharjakest või kajakatepaari hoolikalt silmitseb. Ta januneb, otse tungleb uute muljete järele. Kõik meeled ja mõtted on tal siis avali — oh, kuidas ta tahaks kõike ja palju ja ruttu näha.

Nii talitab ka iga laps ning noorur. Jatkub aga reis — iga päev toob tuhandeid uusi muljeid, suurlinnad ja võhivõõrad maad näitavad oma elu täis üllatusi ja kuhjaga senitundmatut, sadasid kordi oled võinud kogeda teistes oludes ja võrrelda neid kodumaistega — siis küllastud, väsid ja lõpuks oled tülpinud ka kõige atraktsioonlikumast. Nagu mõni väikemees, sa ei taha-a siis enam, sinus tärkab järjest tõusev igatsus kodumaiste olude ja oma-inimeste järele ning sa pöördud uuendatud rõõmuga koju tagasi.

Armastan väga reisida, näha võõraid rahvaid ja kaugeid maid, tungelda suurlinnade rutus ning müllu vajutada tuhandeid uudiseid selle laia maailma tavalisusest ja imedest. Saatus on mind ka viinud rohkeile ja huvitavatele matkule. Alati olen mõtelnud, et järgmisel korral ma ei alga nii suurte sõõmudega ning pean kauem vastu uute elamuste rahesajule. Ometi on see aga alati kordunud — see tuhin alguses ja küllastusest tõusev koduigatsus lõpuks.

Nii see on ja kordub igaihega, on alati olnud ja sellest ei vabaneta. Oled aga taas kodus ja mõtled järele kõigele võõrsilnähtule, siis meenuvad tuhandad meeldivad üksikasjad, millest võimaluse korral nii mõnus on rääkida või kirjutada, tehes paralleele kodumaise huvides.

2.

Kümneist suurist ja rikkaist muuseumest, mida külastasin Dordrechtis, Rotterdamis, Haagis, Amsterdamis, Antwerpenis, Brüsselis, Hamburgis ja mujal Põhjamere mail, on üks omapäraseimaid ning huvitavaimaid Steeni muuseum Antwerpenis. Mind paelus väga see vana ja süngete ruumidega Vana-Antverpeni

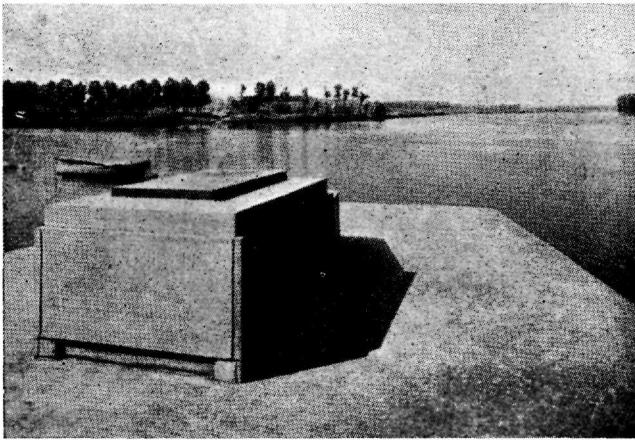
Steeni muuseum Antwerpenis — vanaaegne linnavärava tornhoone, milles praegu suurejooneline muuseum

linnavärava tornhoone, mis on ehitatud juba 10-dal sajandil. See ehitus on näinud Flandria kirju ajaloo nii kuulsusrikkaid kui ka veriseimaid aegu. Ta oli keiser Karl V-da residentsiks ja tema müüride varjus on teinud oma veriseid jõledusi ka hispaanlaste katoliiklik inkviitsioon.

Nüüd on see süngete keldritega, sadade käikudega, keeruliste treppidega ja paljude soppidega hoone muudetud eeskujulikuks ajalooliseks muuseumiks, kus kõik — nii ruumid ise kui ka kogu sisustus — räägib möödunud sajandite ja aastate elust, võitlusist, rikkusist, kombeist ja kunstist. Rikkalikud kogud vanu mööbleid, relvi, riideid, muusikariistu, rahasid, kunstiteoseid, trükitooteid, arheoloogilisi leide ja muid kunsti ning tarbeasju paeluvad külastajaid ning annavad igaihele selge pildi selle paljusid ajaloo-torme näinud kultuurimaa minevikust. Ta keldreis on näha vanu hirmsaid konge ja seinakritseldusid vangide kannatusi.

Steeni muuseumist on palju õppida kõigil sõja-, kunsti-, linna-, politsei-, kohtu- ja ajalooliste muuseumide korraldajail. Seda nähes tuled tahtmata äratundmisele, kui palju on meil raisatud aega ja asjata lastud seista sobivail ruumel sellega, et Tallinna Paksus Margareetas ja ta kõrvalhooneis, Kiek in de Kökis, Narva Ordu-lossis või Jaanilinnas, Põltsamaal ning mujal sellaseis tornes ning vanus müüres pole osatud ega suudetud sisse seada ajaloolisi muuseume.

Ruumide hädavaajaline korrastamine, esialgne restaureerimine ja sisustamine meie teiste muuseumide kitsastes ladudes olevate esemetega on küllaltki väike kulu kõige selle kasu ja huvitava kõrval, mis need ruumid muuseumidena annaksid turistidele, meile endile ja noorsoole. Kui imelihtne ja odav oleks Steeni muuseumi eeskujul meil näiteks Paksus Margareetas korraldada vanglamuuseumi. Linna piinakoja menu olgu eeskujuks ja ergutuseks. Head tahet ja veidi raha on selleks vaja. Samuti saaks väikeste kuludega Kiek in de Kökist teha väga huvitava relvade linna või üldise ajaloolise muuseumi. Ei tarvitse raisata aega ja oodata, kuni aastate pärast saame erihooned vastavaile asutustele.

Belgia kuulsu luuletaja Emile Verhaereni haud Sint-Amands'is

3.

Uldse Belgias, Hollandis ja mujal Loode-Euroopas kõik ajalooline on trump! Seda hinnatakse, hoitakse ja seatakse korda vaatamiseks nii võõrastele kui ka omadele. Nii on ainuüksi suurematu Rembrandti linnas Amsterdams — ses muinasjutuliste rikkuste ja suursadama A'damis — peale määratu suure ja määratu rikka rahvusliku pildi- ja kunstigalerii — Riigimuseumi — veel tervelt 16 mitmesugust erimuseumi, palju ajaloolisi erihooneid ja kümneid muuseum-kirikuid, mis kõik on eeskujulikult korrastatud ja külastajaile avatud.

Nii on see kõigis linnades Hollandis ja Belgias — kõikjal on hoolitsetud ajalooliste kogude ja ehituste eest. Samuti ka maal. Vanad lossid, mida on väga rohkel arvul, eriti Flandrias, on kõik korrastatud, restaureeritud ja suures enamuses vaatamiseks avatud ka võõraile. Hollandlased ja belglased ei arva sugugi, et need lossid on ainult aristokraatide ja rikaste omad. Nad on ehitatud nende maade rahva higi ja tööga — seega on nad rahvuslikud varandused ja kuuluvad säilitamisele.

Ka meil tuleks suurema hoolega ning tähelepanuga nii riigi, omavalitsuste, kultuur-organisatsioonide kui ka jõukamate kodanike poolt hakata hoolt kandma vanade ajalooliste ehituste, losside, müüride ja käikude korrastamise, säilitamise ning rahvale avamise eest. Kauni Põltsamaa lossi restaureerimine ei tohiks vaibuda ega tohiks see edeneda nii tigusammul nagu seni. On otse rahvuslik patt, et laseme kokku variseda ja hävida sellaseil maaluseil käikudel nagu Helme põrgu-haud, Tori põrgu ja teised sellased kohad. Peaksime juba lähemal aastail kiirendatud korras viima lõpule väljakaevamised Irul ja Lembitu linnamäel ning neis mõlemas kohtades rekonstrueerima vanade eestlaste linnuskantsid.

Väär- ja ebaeuroopalik oli nende kaaskodanike jutt ja nurin, kes polnud rahul Oru lossi ja kauni pargi renoveerimisega või vaatasid viltu Toompea lossi ümberhitamisele. Nüüd, kus Orust on saanud meie rah-

vuslik uhkus ja Toompeal on loodud näotu kasarmutiiva ning inetute kuberneritallide asemele ilus ametihoone ning kaunis aed stiilse müüri, mõistame ikka enam ja enam, et seda oli vaja korra, rahvusliku uhkuse ja ilu seisukohalt.

Vanad lossid on ju kõik meie rahva töö ja vaevaga ehitatud. Nad on meie oma töö ja rahvuslik varandus. Kui tahame tõusta turismimaaks ja sellena teenida ning tähelepanu äratada, siis peame agaramini ja süsteemikindlamalt hoolitsema oma ajalooliste varade hoidmise ja korraldamise eest. Turismi Kaanan — 1940. olümpia-aasta — ei ole kaugel.

4.

Hästi korraldatud on eelmainitud maades reisibürood ja turistide juhtimine. Nii reisibürood ise kui ka linnad, kuurordid, raudtee- ja laevaliinid, provintside valitsused, suurärid kui ka muud asutused ja ettevõtted on hoolitsenud igasuguste kaartide, plaanide, juhtide, nimestike ja muu kirjanduse eest, mida reisibüroodest kõikjal saab kas hoopis tasuta või väga väikese tasu eest. Nii näiteks võib Haagis, Brüsselis või Hamburgis igas reisibüroos väga hõlpsasti saada terve käpatäie igasugu plaane ja juhte vastava linna kohta. Nii on see teisteski linnades.

Arid suurlinnades jagavad sageli oma reklaamlehti, mil on ka lihtsaltmõistetavad linna, trammide ja vaatamisväärsuste plaanid. Turismi- ja ringsõidu-autode teenistus on korraldatud eeskujulikult. Kava on tihe ja ülevaatlik. Ja et turistide juht võib olla suurepärane ning väga edukas propagandameister oma riigile, rahvale ja linnale, seda kogesin peale muu ka Hamburgis.

Meie reisiseltskonnale andis seletusi üks keskealine endine rindesõdur, kelle nõõpauku peale Raudristi vahvumärgi ehtsid veel mitmed sõjaordenite lindid. Väga selgesti, suurepäraselt just tarvilikku rõhutades, valitud ning mehise huumoriga, hea rahvuslasena ja valitseva parteiliikmena, siiski julge arvustajana korra ja olude kohta, kaine pilguga usu, kommete ja võimaluste kohta ning laialdaste teadmistega ta võlus kõiki — ja kõigil

Tänavad Amsterdami suurlinna moodsast osast — laiad prospektid, kus nii majad, kõnniteed, tänavasillutis kui ka eesaiad hollandi kombe järele kõik on klinkerkivist

oli ringsõidu lõppedes selge, mitmekülgne raampilt või põhiülevaade Hamburgist.

Ta oli hea võrastejuhi prototüüp, millist tegeliku ning suurte kogemustega praktikamehena oluks vaja kas või meie võidupüha-eelseile vastavaile loenguile — näitliku tunni andmisel. Oleks võidud näidata mõnd kultuurfilmi Hamburgist, ja sellane mees oleks auditoriumile seletanud. See oluks tund, millest kogu kuulajaskond kahtlemata saanuks ülimalt võlutud — ja ükskord ka õigesti õpetatud.

5.

Otse rõõm on vaadata Hollandis ja Flandrias neid kauneid, sirgeid ja väljakasvanud puude ridu teede, kanalite, kraavide ja piiride ääres. Samuti ka Kieli kanali äärseil mail. Toredad põõsahekid täiendavad seda pilti. Et paplid, pajud ja muud seda liiki lehtpuud võivad nii jõudsasti kasvada ja nii kauni efekti anda, seda võib uskuda ka Eesti kohta. Peame neid rohkem istutama.

Hollandis on maanteede-äärsed puud altpoolt kõrgelt laasitud, et tuul ja päike pääseksid teed kuivatama. Puude tüved on alt aga ligi paari meetri kõrguselt valgeks lubjatud, mis on päeval kaunis ja öösel sõitjaile praktiline. Metsviinamarjad, eefeid ja muud väänkasvud on nii populaarsed, et neid kasvab kõikjal — nii linna- kui ka talumajade ümbruses.

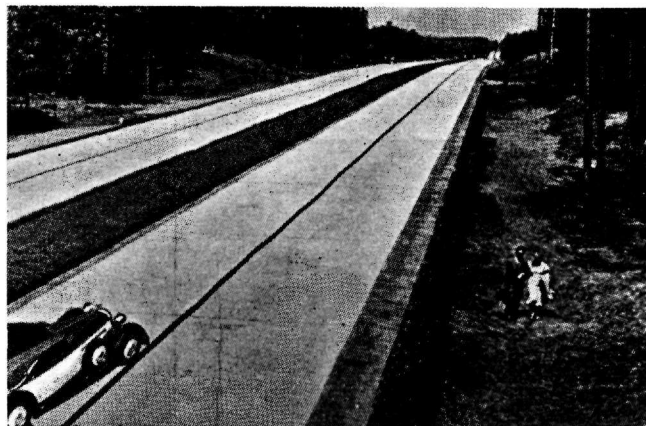
Elumajad on Hollandi ja Flandria küldes kahekordsed. Meil peaks hakkama ka propageerima kahekordsete maaelamute ehitamist, kus all on majapidamise ruumid, söögituba ja köök ning ülal elu-, võraste- ja magamistoad. Puhtuse, otstarbekuse, ilu ja rahu mõttes sellased elamud on palju praktilisemad ühekordseist, — eriti veel praegusist kastehtusist, mis sageli on ka ilma mingi rõdutagi.

Suurt hoolt kantakse ka kalmistute eest, mis sageli on nagu eeskujulikemad iluaiad või ilupargid. Väga rohkesti on erakalmistuid, eriti losside juures. Unustamata mulje jätab Belgia suure luuletaja Emile Verhaereni haud Sint-Amans'is. Kaunile jõekäärude ja kanalite vahelisele saarekesele on maetud selle kaunishinge maine tomp, kust ta hing nagu alatiselt vaataks ilusasti lauldud ja paljuarmastatud kodumaa põldudele, kanaleile, avaraile madalikele, metsadele, töökaile ja möödarühkivaile põldureile, kalureile ja laevnikele, sellele tööaadlile, kes künnab ja vääristab rahvaid ning riike. — — —

6.

Avarad, hästiehitatud ja võimsad oma ulatuses ning läbilaskevõimalusis on uue Saksamaa uhkus — riigi autoteed. Neist on palju kirjutatud, kuid nad on seda ka väärt. Tegelikult kaks teed kõrvuti, teine teistpidi liikumise tarvis, läbistavad nad võimsate lintidena juba rohkeid sadasid kilomeetreid Saksamaad.

Piiridest piirideni on kavatsus neid ehitada ja kohati on nad juba valmis. Need võimsad, nii majan-

Üks Saksa moodsaimaid suurehitusi — riigiautoteed, mis läbistavad riiki piirist piireni

duslikud kui ka strateegilised, tuiksooned on kahtlemata uue Saksamaa suurtööks, millest suuremat kasu loodetakse alles tuleviku suuremais üritusis, mille sihiks on Kolmanda riigi suurus. Missugused need on, seda teab vahest juht, aimab iga sakslane, kuid võib võimaldada ainult saatus või Kõige kõrgem.

7.

Mõned read tahaksin lõpuks kirjutada ka sellest kurikuulsast Eesti ja eestlaste ärasegamisest Islandiga ja islandlastega. Seda kurdavad kõik välismatkajad ja meremehed ja seda sain tunda ka mina ise koos oma reisikaaslastega.

Ida-Saksamaal tuntakse Eestit rohkem, kuid Lääne-Saksas, Hollandis ja Belgias võib tõesti Estlandist pahatihti saada Island. Süüdi selles on aga väga suurel määral just meie matkajad ise. Miks tarvitame oma maa kohta saksa-skandinaavia-hollandikeelset nime Estland. Olen korduvalt teinud katseid ja välismaalisile öelnud, et olen Estoniast (inglisekeelne nimi) või Estonie'st (prantsuskeelne, rõhk viimisel silbil, kus ie muutub ii-ks), ja keegi pole kunagi tulnud vastusega: „Ah jah, Island“.

Või kui öeldagi Estland, siis ei tohi seda hääldada baltisaksalikult valesti. Öeldakse valesti Esstland — lühikese ning i-lähedase pehme e-ga ja tugeva s-ga. Tuleks aga öelda õigesti ja eestipäraselt Eestland — selge ja pika e-ga ning kergema s-ga. Tegin vastavaid katseid Läänes, ja keegi ei tikkunud enam esile Islandiga, vaid hakati pärima mu kodumaa õiget asukohta. Katsetatagu ja veendutagu mu kogemusis, olen neis kindel.

Lõpuks iga eestlane-matkaja, kes läheb Läände, peaks tegema selle pisikulu ja võtma kaasa piltpostkaarte meie rahvariideist, linnadest, presidendist, sõjaväelasist, vapist, maakaardist jne., et neid jagada sealsetele uustuttavaile ning teistele. See on väärtuslik, järjekindel, ilus ja viisakas propaganda meie vabale ja armsale kodumaale.

E. H. Truuvere.

KL Pärnumaa Malev 20-aastane

*Pärnumaa Maleva pealik
major T. AVINGO*

Pühapäeval, 7. augustil pühitses Kaitseliidu Pärnumaa Malev suure pidulikkusega oma kahekümnendat aastapäeva. Esimesed omakaitse salgad organiseeriti Pärnumaal küll juba 1917. aastal, kuid malev loeb enda sünniajaks 1918. aastat, kuna siis leidis aset esimene ülemaakondlik kaitseliidu organiseerimine.

Esimeseks Pärnu maakonna ja Pärnu linna kaitseliidu ülemaks määrati 12. nov. 1918. a. kapten F. Tannebaum (praegune majandustegelane). Kuna kapten Tannebaum õppis Riia polütehnikumis ega asunud üldse oma kohale, siis määrati tema asemele ltn. Karl Laurits (praegu kolonel ja Kõrgema Sõkooli ülem), kelle üldjuhtimisel selleaegsed kaitseliitlased teostasid agaralt valveteenistust tagalas ja võtsid osa lahingutest Pärnumaa piiridel.

Kui Vabadussõja lõppedes meie kaitsejõud asus rahu olukorda, likvideeriti ka kaitseliit maakondlikus ulatuses. Siiski, juba 1921. a., registreeriti uuesti Pärnu maakonna kaitseliidu kütisalk, millel oli kuus rühma: Pärnu, Sindi, Mõisaküla, Abja, Karksi ja Väandra. Kütirühmadele jagati välja vintpüsse, kuid üldises sõjaroidumuses või vahest ka liig tiheda filtri tõttu oli nende rühmade arenemine üsna pikaldane.

Sellane olukord kestis 1924. a.

1. detsembrini, kus pärast enamlaste hoolimatut ja verist mässukatset asuti kaitseliidu ümberkorraldamisele ja täiendamisele üleriiklikus ulatuses.

Pärnumaa kaitseliidu reorganiseerimistööd alustas 1924. a. tolleaegne Pärnu maakonna rahvaväe ülem kapten J. Pulma (praegu major, erus).

Alates 27. märtsist 1925. a. asus Pärnumaa Malevat juhtima major Tõnis Avingo (Adamson), kes on püsinud sellel kohal senini ja kelle edukale juhtimisele on usaldatud mõnesajamehelisest kaitseliitlaste perest aastate kestel kasvanud tuhandeisse ulatuv vabatahtlike malev ja Pärnumaa suurim seltskondlik organisatsioon.

Juubeliaastal kuulub Pärnumaa Maleva juhatusse peale maleva pealiku veel tema abi Pärnu maavanem Jüri Marksoo, Halliste malevk. pealik n.-ltn. Peeter Nõmm, Häädemeeste malevk. pealik Aug. Einaste ja Lelle komp. pealik lipn. Voldemar Virkus.

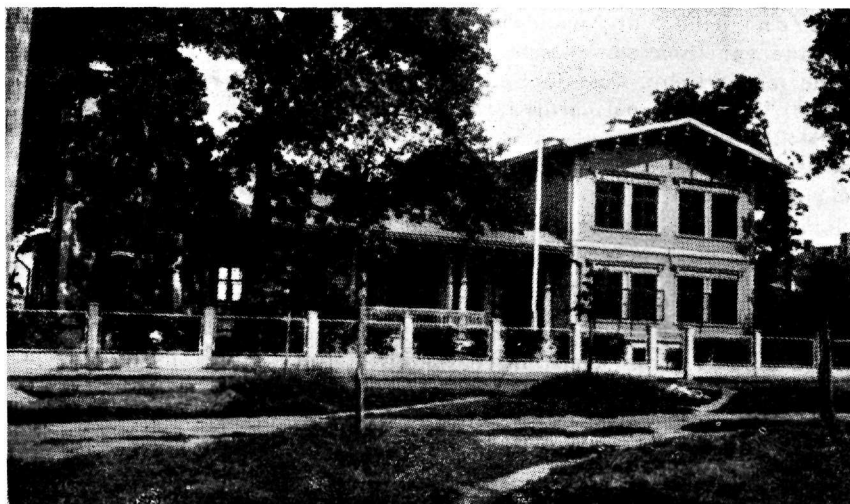
Maleva staabi ametkonda kuuluvad vaneminstruktor kapt. M. Tähiste, instruktorid ltn. A. Laur, n.-ltn. Ä. Valdja ja ltn. K. Puusaar, sekretär sv.-am. J. Lips, ametnikud A. Sügis ja A. Joasoo.

Maleva juure kuuluva Naiskodukaitse Pärnumaa Ringkonna esinaiseks on pr. Veera Laurits — Torist. Juhatusse kuuluvad veel proudad S. Oidermaa, N. Tamm, L. Sark ja A. Rummel, kuna NKK asjaajajaks on H. Järv.

Kodutütarde ringkonnavanema k. t. on pr. Mare Riismandel — Sindist. Instruktoriks on E. Koppel.

Noorte Kotkaste Pärnumaa Maleva vanemaks on Riigivolikogu liige ja Pärnu maanõunik Jüri Looväli, pealikuks Pärnu Maakoolivalitsuse sekretär H. Ollino ja instruktoriks lipn. M. Maran.

Aastate kestel on tehtud malevas viljakat tööd eeskätt sõjalise väljaõppe, laske- ja kehalise kasvatuse

Pärnumaa Maleva maja

LEENA TRUUVERE 70-AASTANE

Pühapäeval, 14. skp. pühitses Naiskodukaitse üks vanimaid liikmeid, Helme valla Porga-Polli talu vanaperenaine Leena Truuvère, oma 70-dat sünnipäeva.

Leena Truuvère sündis 1. aug. 1868. a. (v. k. jä-

alal. Nii laskmises, lahing- ja patrullvõistlustel kui ka raskejõustiku alal on malev saavutanud silmapaistvaid ja tunnustatud tagajärgi.

Peale selle on asutatud kogu Pärnumaal laialdane spordiväljakute ja laskeradade võrk. Eriliselt hoogsate korjandustega on muretsatud suuremal arvul side-, sanitaar- ja kraamivarustust ning käesoleval aastal ka kolm välikööki.

Lisaks sõjalisele väljaõppele ja oma otsestele ülesannetele on malev ja allüksused juhtivalt osa võtnud ka kõigist viimase aja kultuurilistest üritustest ja aktsioonidest. Eriti palju rõhku on pandud meie kasvava noorsoo organiseerimisele. Möödunud aastal jõuti nõnda kaugele, et soetati malevale oma maja.

K. L. Pärnumaa Maleva ja NKK Pärnumaa Ringkonna 20-da aastapäeva pidustused.

Korraldati pühapäeval, 7. augustil s. a. Juba vara hommikul saabusid kaitseliitlased, naiskodukaitse liikmed ja noored erirongidel, omnibustel ja meretagused üksused paatidel Pärnu.

Kell 0900 maleva, naiskodukaitse ja noorte esindajad viisid pärja Vabadussõjas langenute mälestussambale.

Kell 1100 toimus pidulikult kaunistatud Vabadusväljal maleva suurparaad, mille võttis vastu Sõjavägede Ülemjuhataja kindral J. Laidoner, sotsiaalministri

rele) Helme vallas Madi talu peremehe J. Adamsoni tütre. Ta sai oma aja kohta tubli hariduse kohalikes rahvakoolis, tütarlaste erikoolis ja kursusil. Porga-Polli talu perenaiseks tuli ta Jaak Treufeldti abikaasana 45 a. eest 1. mail. Ta on elu annud kuuele lapsele, kellest tütar on taluperenaiseks Helmes ja abielus kooliõpetaja Hanssoniga, kolm poega on Tallinnas riigiteenistuses ja kaks tütar on surnud. Abikaasa Jaagu kaotas ta Vabadussõjas, kus see enamlaste pantvangina leidis piinarikka surma 31. jaan. 1919. a. Stakelni all. Poegadest on vanim ametis Riigi trükikojas, keskmine Kaitseliidu peastaabi informatsiooni ja propaganda jaoskonna pealikuks ning „Kaitse Kodu!“ toimetajaks, noorim üleriigiliseks kodukaunistamise peasekretäriks.

Seltskonnainimesena ja suure lauluarmastajana on L. T. viimase 36 aasta kestel lauljana osa võtnud kõigist ülemaalisest laulupidudest, suuremaist maakonna laulupidudest Lõuna-Eestis ja kaasa laulnud kõigis Helme laulukoorides. L. T. on Helme Perenaiste Seltsi, Hariduse Seltsi, Põllumeeste Seltsi, Majandusühisuse ja Tuletõrje naisjaoskonna liikmeks ning Hariduse Seltsi laulukoori auliikmeks. Naiskodukaitse Valga ringkonna liikmeks on ta selle algusest peale kuni tänini — seega üks vanimaid NKK liikmeid. Tema perekond võtab sajaprotsendiliselt Kaitseliidu üritusist osa. Tema kadunud abikaasa oli 20 a. eest üks Helme omakaitse loojaid ja juhte ning suri selle eest võideldes. L. T. pojad läksid kaitseliitlastena Vabadussõtta ja on Kaitseliidus töötanud ka hiljem, samuti väimees, tütar ja mõlemad miniad on NKK jsk. esinaised. Ja kolmas põlv — lastelapsed — kuuluvad noorkotkaste ning kodutütarde perre.

Soovime vanale taluemale, kellele kallid on töö, laul ja kodumaa, veel palju aastaid rahuks enesele ja eeskujuks nooremaile.

O. Kask'i ja kaitseliidu peastaabi ülema kolonel J. Maidel saatel.

Paraadi juhatas K. L. Pärnumaa Maleva pealik major T. Avingo. Paraadist võtti osa 3200 inimest ja paraadi puhul kindral Laidoner noorte peavanemana andis üle 26 lippu noorte kotkaste ja kodutütarde rühmadele.

Paraadile järgnes maleva rongkäik Vabadusväljal läbi linna Pärli mõisa, kus korraldati pidustustest osavõtjate ühine toitlustamine 12 väliköögist.

Hiljem järgnes Pärnu Põllumeeste Seltsi näituseväljakul suurejooneline rahvapidu, mida külastas ka Sv. Ülemjuhataja kindral Laidoner ühes abikaasa ja saatjaskonnaga.

Rahvapeol peeti malevkondadevahelisi võistlusi võrkpallis ja köieveos, kuna eeskavalises osas esines Isamaaliidu Tallinna osakonna segakoor lauludega ja Kihnu naiste grupp huvitavate rahvatantsudega. Kõik ettekanded said rohkete kiiduavalduste osaliseks.

Ohtul korraldati rahvapeoplatsil suur ilutulestik ja samuti ka segaeeskavaga pidu „Endlas“, kus mitmesuguste laulu-, tantsu- ja lavaliste ettekannetega esinesid naiskodukaitse tegelased, noored kotkad ja kodutütred.

Üldiselt võttis maleva aastapäeva pidustustest osa tegelasi ja külalisi kuni 10 tuhat inimest ja ilusa ilma ning ladusa korralduse tõttu õnnestusid pidustused igas suhtes väga hästi.

A. L.

LEMBITU=AJA JÄLIL

Tänavu juuni lõpupäevil algasid teiskordselt arheoloogilised kaevamised Viljandimaal, Olustveres, Leola ehk Lembitu linnusel, ja kestsid umbes kuus nädalat. Kaevamistöid juhatas arheoloogia prof. Harri M o o r a. Seekordsed kaevamised, koos eelmisel suvel lühemat aega toimunud kaevamistega, rikastasid tublisti meie mineviku uurimiseks vajalikku varasalve. Leola kantsist on hakanud selguma ülevaatlikum pilt, mis ühtlasi võimaldab võtta lähemale uurimisele eestlaste tolleaegse elu-olu ja muinaskangelase Lembitu aegse võitlusjärgu Eesti ajaloos.

Lembitu nimi on lahutamatus sidemes Eesti ajaloo, eriti aga just eestlaste muistsete vabadusvõitlustega, milliste hämaral taustal heledalt seisab Leola vanema kangelaskuju. Lembit oli suur strateeg ja rahvajuht, kes suutis eestlasi viia koondatult nende kodumaa igast nurgast lahingusse rahvusliku vabaduse eest. Kuid kahjuks jutustavad ajaloo leheküljed Lembitust väga vähe. Läti Hindreku kroonika on õigupoolest ainus allikas, mille kaudu ajalugu tunneb toda Eesti muinaskangelast. Ka tema sõjakuulus kodupaik — Leola kants — oli veel üsna hilise ajani täpsemalt avastamata ja alles mõned aastakümned tagasi muinasaarurija Jaan Jung, kes oli esimene muinsuskaevaja Leola linnusel, leidis, et Lembitu sõjakoduna ei saa Suure-Jaani kihelkonnas muu tulla kõne alla kui linnus Lõhavere mõisa juures. Seda oletust kinnitas ka esimene kaevamine, mis viiel mehel kestis paar päeva ja mille tulemusena avastati vähesel määral linnuse ehituste jäänuseid ja muud.

Ühenduses Lembitu nimega on see linnus üks kuulsaimaid jäänuseid Eesti muinasajast. Sellepärast on Lembitu jälgede otsimine — kahe viimase suve muinsuskaevamised — äratanud rohkesti huvi lähemas ja kaugemas ümbruskonnas. Kümneid ekskursionsioone ja üksikuhuvilisi on matkanud Leola kantsi, et oma silmaga näha seda pinda, kus kõndis Lembit. Leola kants oli omal ajal vaenlase esmajärgulisema tähtsusega rünnakupunkt. Seda Lembitu pärast, kelles vaenlased nägid oma kardetavaimat vastast. Tema ja ta maleva hävitamiseks tungiti kohe Leola kantsi alla, möödudes paljust teistest linnustest ja kindlustest. Et Leola kantsi all arenesid kibedaimad võitlused, tõendab juba see, et linnus on 5—6 korda mahapõletatud, kuid ikka jälle uuesti üles ehitatud. Eestlaste kangelasmeel ja visadus tegi seda, kohkumata tohust raskusest, millist nõudis linnuse taasehitamine varemetele. Korduvad mahapõlemised ja taasehitamised toimusid ainult umbes ühe sajandi vältel, 1200. aastate ümber.

Nagu senised kaevamistöö tulemused tõendavad, on linnus algul olnud hoopis madalam. Iga mahapõlemise järele uuesti ülesehitamisele asudes kanti varemetele samast lähedalt orust umbes poole meetri paksune liivakiht ja sellel püstitati uued ehitused. Nii 4—5 korda. Sellega on ka linnuse vall kasvanud kõrgemaks, küündides praegu ümbrusest ligi paarkümmend meetrit kõrgemale. Linnuse ehitused olid ristpalkidest, kaetud kivide ja mätastega. Põlemisel terved ehituste seinad langesid tükis sissepoole maha ja kaevamistel on põlenud palkide ladestused selgesti eraldatavad. Tänavustel kaevamistel võeti linnuse valli lõunapoolsest otsast lahti umbes 80 ruutmeetri suurune ala, sügavusega 2—3 meetrit. Juba selle kaevamisega saadi selgem pilt linnuse ehitustest. Ehitamisel on tarvitatud kuuse- või männipalke, milliseid laoti 10—12 korda. Palkide läbimõõt on 15—18 sentimeetrit. Veel ei ole täpsemalt selgunud seinte nurkkinnitus, kuid tõenäoliselt on tarvitusel olnud meie tuntud ristnurga ehitusviis.

Peale linnuse ehitusliku külje on kaevamistel saadud rohkesti materjali ka muudeks uurimisteks. Üksikutele on registreeritud üle 300 numbri. Neist on valdav enamus mitmesuguses suuruses savipotikilde ja nooleotsi. Rohkesti on leitud ka muid esemeid: ehtesaju, majapidamise tarbeid, luutükke jne., mis kõik on väärtuslikuks materjaliks Lembitu-aja uurimisel. Leidude poolest rikkalikemad on söestunud palkide ja kivide ladestuse alused kihid, mis on ka arusaadav, sest põlemise korral kattis praht need enda alla. Söekihistuse peale veeti hiljem liiva ja selle seest ei ole ka leitud peaaegu midagi.

Linnuse vall on sajandite jooksul loodusejõudude läbi tublisti kaotanud oma oletatavast esialgselt kujust.

Lembitu linnuse üldvaade (kaevamiste ajal)

*Kaevamistöde juhataja
prof. H. MOORA*

Ka ei ole märgata väliselt, kus võis olla sissekäik. Vall on keskelt kergelt lohus, kuid varem on nõgu olnud sügavam, nagu näitab kaevamiste seinaprofiil. Vihmavee mõjul on aastasadade jooksul nõgu täitunud ligi meetri-paksuse mullakihiga, kuna valli servadel mullakiht on üsna õhuke.

„Kas olemasolevate andmete järgi on juba võimalus Leola linnust restaureerida?“ esitan küsimuse prof. Moorale.

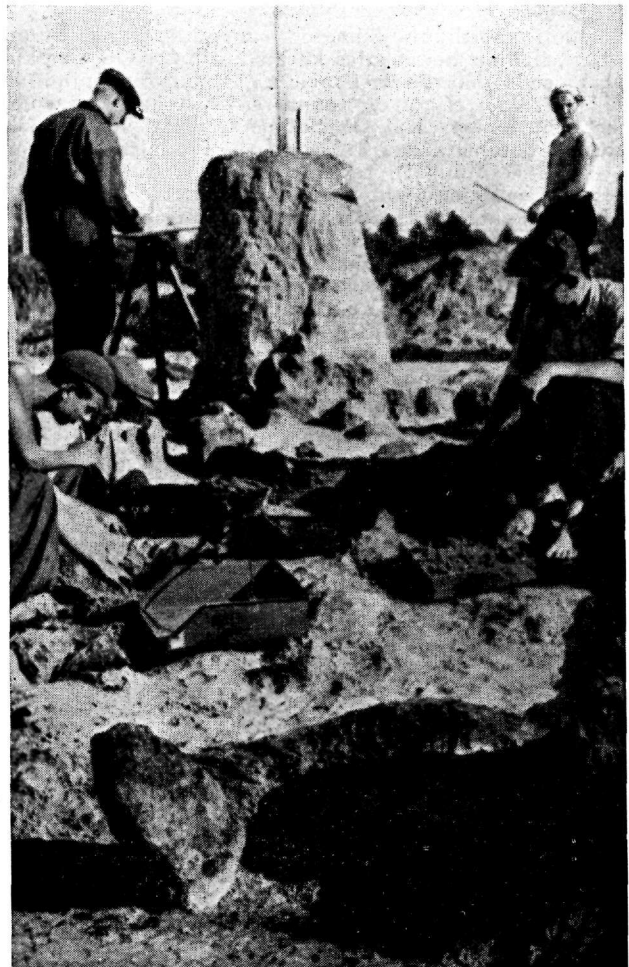
„Seda võib teha, kuid ainult üldise ehitamise näol. Meil puuduvad veel üksikasjad. Kui veel umbes 3—4 aastat iga aasta üks kuu toimetada kaevamisi, siis on pilt Lembitu sõjakodust kindlasti juba niivõrd selge, et võib hakata Leola kantsi tema algkujus üles ehitama,“ seletab prof. Moora. „Lahtikaevamisi tuleb teha veel 3—4 üksikkohast ja need tõenäoliselt annavad veel seni avastamata saladusi linnuse ehitustest.“

Tänavusi kaevamisi on võimalik mullusest ulatuse-
lisemalt teostada tänu Vabariigi President K. Pätsile, kes määras oma summadest selleks otstarbeks 1500 krooni. Siia liitus veel teisi summasid annetuste ja muul teel. Kokku kulutati tänava suvel kaevamisteks ümmarguselt 2000 krooni. Kui sellases ulatuses igal aastal saaks kaevamisi teostada, siis jõutaks Lembitu-aeg, mis on jäänud ähmasena kaugesse minevikku, tuua tagasi tänapäevale palju lähemale. Minevik ja Lembitu nimi peaksid selleks kohustama.

„See maa, kus sa seisad, on püha“, meenub lause, kui seisad kõrgel linnusevallil — Leola kangelase

muistse kodu varemeil. Sel pinnal on Lembitu jäljed, mida vaba Eesti teadus nüüd sajandeid hiljem on hakanud avastama, et täpsustada ähmaselt konspektiivseid andmeid omaaegsest eestlaste elust-olust siin sooserval, kust juhiti rahvast, koostati lahinguplaane ja viidi malevaid sissetungivale vaenlasele vastu. See koht on püha. Kui uurimistöödega jõutakse kord niikaugemale, et Lembitu-aja jäljed saavad meile tuntuks ja täiesti selgeks, kas siis mitte ei oleks aeg restaureerida Leola kangelase sõjakodu? Meie kodumaal leidub linnuseid palju, kuid uurimisi on toimetatud alles mõne üksiku juures. Lembitu linnus on üks meie ajaloo tähtsaimaid, Lembitu nimi kustumatu, Paala lahingu kurb mälestus temast igavene. Sõjamõllus ehitati Leola kants 4—5 korda uuesti üles, mis jäi varemeisse alles õnnetu Paala lahingu järele. Kas ei ole nüüd aeg ja kas ei leidu võimalusi Leola kantsi taasehitamiseks? See oleks tugev side mineviku-oleviku-tuleviku vahel, Lembitu jälgede elav mälestus ja tänuvõlg muistse Eesti suurele pojale, kelle isikus kehastub eestlaste suur ühisjõud, vabadusiha ja iseolemise tahe.

V. Kõpp.

Nii töötatakse Lembitu jälgi otsides

Suurvõistluste-rohke spordikuu

Kuigi tänavune suvespordi-hooaeg pole veel kaugetki lähenemas finischile, on hooaja kõrgpingeperiood ometi juba osalt seljataga. Selle kõrgpingeperioodi moodustas möödunud juulikuu oma erakordselt rohke suurvõistluste arvuga. 20 päeva jooksul toimus Tallinnas tihedalt üksteise kannul tervelt viis maavõistlust kolme rahvusega. Kui sellele viiele rahvusvahelisele sündmusele arvata juure meie kergejõustiku tippmeeste startid Euroopa areenidel — Stokholmi eliitmängudel, Berliinis ja Londoni kergejõustikuolümpial, 2. Balti turniiril tennises Riias ning kodumaised maakondade meistrivõistlused mitmel alal — saame niivõrd võistlusterohke spordikuu, millele varematest aegadest pole kerge leida võrdset.

Suure spordikuu kuiv numbriline statistika ei paku rõõmustavat. Viiest maavõistlusest kaotasime kodusel võistluses nelil: kergejõustikus Soomele 80:112, Ungarile 66:95, Lätile jalgpallis 0:2, Soomele ujumises 29:41 ning alles selle rea lõpus tuli lohutusena võit kergejõustikus Läti üle 85:75.

Kuigi numbrid kõnelevad tugevat kaotuse-keelt, siis ometi on meil põhjust rõõmustada nende numbrite kesiste siltide taga leidunud suurest sisust ja saavutuste tusedusest.

Juuli spordikuu esimese suursündmusena toimus 5. Eesti-Soome maavõistlus kergejõustikus. Oli ette kindel, et seda maavõistlust meie ei suuda võita milgil juhul. Liig kaugel ees on vennasrahva kergejõustiku üldtase meie omast. Kui siis Soome 1. võistluspäeval läks juhtima ootamata suure 22-punktilise eduga (6 esikohta 4 kaksikvõiduga), tekkis kartusi, et kaotame maavõistluse suuremalt kui kunagi enne. Kuid need kartused hajutas teine maavõistluspäev meie meeste tusedate saavutuste tulemusega. Maavõistluse 18 võistlusalast saavutas Eesti kuus esikohta.

100 ja 200 m jooksus R. Toomsalu jäi soomlastele võitmatuks, A. Kreek kuulitõukes parandas oma senise suurmargi 15.73 15.81-le. E. Äärma ja R. Kiipsaar tekitasid peagu sensatsiooni uue Eesti rekordiga teivashüppes 4.02, A. Raska põrmustas kol-

Eesti parim kuulitõukaja A. KREEK

mikhüppes kaua püsinud N. Küttise tippsaavutuse 14.41, märkides uueks rekordiks 14.48, F. Issak tegi tasa G. Sule ebaõnnestumise, võites odaheite 70.70-ga. Soome olümpiamehe K. Toivose ja H. Palose ees. Lisaks nendele toredustagajärgedele oli R. Toomsalu võit kaugushüppes rahvusvaheliselt kõrgesti hinnatava 7.32-ga. Üllatusmehena kerkis maavõistlusel esile noor poolemilimees E. Veetõusme, kes 800 m jooksus surus enese kahe kuulsa soomlase Teileri ja Kainlauri vahele, ajaga, mis oli ainult 0,3 sekundit halvem Eesti rekordist.

Kokku võttes — Soome võidu numbriline nägu 112:80 oli küllaltki suur, kuid ta ei jätnud siiski meile niisugust pettumust nagu ähvardas hõredavõitu algus. Lõpp tegi heaks halva alguse. Maavõistluse tehniliste tulemuste tabel oli järgmine:

100 m: 1. R. Toomsalu, Eesti, 11,0. 2. T. Häkkinen, Soome, 11/2 m järel. 3. E. Pulliainen, Soome. 4. K. Ivanov, Eesti.
 200 m: 1. R. Toomsalu, Eesti, 22,5. 2. E. Kulmar, Eesti, 22,7. 3. E. Pulliainen, Soome. 4. T. Avellan, Soome.
 400 m: 1. B. Storskrubb, Soome, 50,4. 2. S. Aarniala, Soome, 50,8. 3. G. Beckman, Eesti, 54,9. 4. E. Jakobson, Eesti.
 800 m: 1. O. Teileri, Soome, 1,56,0. 2. E. Veetõusme, Eesti, 1,56,5. 3. A. Kainlauri, Soome, 1,57,4. 4. R. Sams, Eesti (1,59,1).
 1500 m: 1. M. Salminen, Soome, 4,02,0. 2. A. Kainlauri, Soome, 4,02,6. 3. E. Prööm, Eesti, 4,03,0. 4. R. Sams, Eesti.
 3000 m: 1. M. Järvinen, Soome, 8,37,6. 2. V. Tuominen, Soome, 8,42,6. 3. E. Prööm, Eesti, 8,46,6. 4. J. Piliiste, Eesti, 9,12,0.
 5000 m: 1. M. Järvinen, Soome, 15,05,0. 2. V. Tuominen, Soome, 15,23,8. 3. A. Anier, Eesti, 16,04,6. 4. O. Juhansoo, Eesti, 16,18,8.
 4x100 m: 1. Soome (E. Pulliainen, B. Storskrubb, T. Avellan ja T. Häkkinen) 43,5. 2. Eesti (K. Ivanov, J. Talmre, A. Raska ja R. Toomsalu) 45,0.
 100+200+300+400 m: 1. Soome (T. Häkkinen, E. Pulliainen, B. Storskrubb ja S. Aarniala) 2,00,1. 2. Eesti (J. Talmre, H. Aumere, J. Piliiste ja E. Koort) 2,05,2.
 110 m tõkkeid: 1. V. Jussila, Soome, 15,2. 2. J. Talmre, Eesti, 15,6. 3. V. Pallö, Soome, 15,4. 4. G. Beckman, Eesti, 17,0.
 Kõrgus: 1. Veikko Peräsalo, Soome, 1,84. 2. O. Kaldre, Eesti, 1,80. 3. K. af Ursin, Soome, 1,80. 4. E. Pilliroog, Eesti, 1,75.
 Kaugus: 1. R. Toomsalu, Eesti, 7,32. 2. P. Simola, Soome, 7,09. 3. U. Nissilä, Soome, 7,00. 4. A. Raska, Eesti, 6,69.
 Kolmik: 1. H. Sonck, Soome, 14,64. 2. T. Komulainen, Soome, 14,48. 3. A. Raska, Eesti, 14,48 (uus Eesti rekord). 4. E. Järvel, Eesti, 14,04.
 Teivas: 1. E. Äärma, Eesti, 4,02 (uus E. rek.). 2. R. Kiipsaar, Eesti, 4,02 (uus E. rek.). 3. E. Lähdesmäki, Soome, 3,80. 4. R. Rintatoralo, Soome, 3,70.
 Kuul: 1. A. Kreek, Eesti, 15,81. 2. R. Backman, Soome, 14,81. 3. O. Mentula, Soome, 14,20. 4. A. Viiding, Eesti, 14,11.
 Ketas: 1. O. Mentula, Soome, 46,79. 2. O. Erikson, Eesti, 46,35. 3. A. Huutoniemi, Soome, 45,74. 4. P. Määrts, Eesti, 42,56.
 Oda: 1. F. Issak, Eesti, 70,70. 2. H. Palonen, Soome, 69,98. 3. K. Toivonen, Soome, 64,66. 4. G. Sule, Eesti, 64,20.
 Vasar: 1. Anttalainen, Soome, 52,75. 2. G. Hannula, Soome, 52,01. 3. K. Annamaa, Eesti, 46,85. 4. K. Sule, Eesti, 40,90.

Vaevalt nädalase vaheaja järele toimus Kadrioru staadionil kergejõustiku-maavõistlus teise hõimurahvaga — Ungariga. Spordisidemed kaugete hõimudega olid meil varemalt juba maadluses, poksis ja jalgpallis, nüüd lisandus neile ka kergejõustik. 1. maavõistlus Ungariga oli tegelikult meie raskem, kuna kava oli erinev ning madjarid tõid Tallinna pealegi oma priimakoosseisu. Sellelt suurvõistluselt suutsid meie sinivalged tuua üksnes neli esikohta. Maavõistluse võitis Ungari 95:66. Ungari saavutas oma 29-punktilise võidu jooksude arvel, mis on alati olnud meie nõrgimaks küljeks. Madjarid saavutasid peale 110 m tõkkejooksu ja 200 m kõrgis teistes jooksudes kaksikvõidud.

Kaotusest hoolimata esines meie meeskond sellelgi maavõistlusel edukalt. Odaviskes G. Sule näitas jälle suurvormi — tulles esikohale toredusviskega 73.37. Eesti kaksikvõidu kindlustas odaviskes F. Issak, tulemusega 67.23, millega jättis kuulsa ungarlase Varszegi kolmandaks. 800 m jooksus Eesti-Soome maavõistlusel paljulubavalt esinenud E. Veetõusme täitis suuresti temale pandud lootusi, püstitades uue Eesti rekordi ajaga 1.55,8. Teise rekordi tõi sellelt maavõistluselt E.

Prööm. 3000 m jooksus saavutas ta ungarlaste Czaplari ja Simoni kannul uue tippmargi 8.42,8, mis senisest rekordist 3,2 sekundi võrra parem. Kaugushüppes R. Toomsalu tõi Eestile esikoha, hüpates seekord 7.22. Kõrgushüppes saavutas Eesti maavõistluse teise kaksikvõidu: E. Pilliroog ja O. Kaldre saavutasid võrdselt 1.84. A. Kreeg võitis kuulitõuke juba tavalise kindlusega, saavutades parima tõukega 15.32. Meie teivashüppe tugev duett Äärma-Kiipsaar, kes neljal viimasel maavõistlusel järjest saavutas kaksikvõidud, pidi seekord leppima Ungari 4-meetri-mehe Zsuffa järel 3.90-ga.

Arvudestatistikat Ungari-Eesti maavõistluselt:

100 m: 1. G. Gyenes, Ungari, 10,8. 2. G. Nagy, Ungari, 10,9.
3. R. Toomsalu, Eesti, 10,9. 4. G. Vuht, Eesti, 11,4.
200 m: 1. G. Gyenes, Ungari, 21,8. 2. R. Toomsalu, Eesti, 22,3. 3. J. Görkoi, Ungari, 22,4. 4. E. Kulmar, Eesti, 23,6.
400 m: 1. J. Vadas, Ungari, 49,4. 2. J. Görkoi, Ungari, 50,1.
3. A. Hallik, Eesti, 51,3. 4. E. Koort, Eesti, 52,0.
800 m: 1. G. Harsanyi, Ungari, 1,55,4. 2. G. Istenes, Ungari, 1,55,5. 3. E. Vectõusme, Eesti, 1,55,8 (uus E. rek.). 4. R. Sams, Eesti, 1,58,7.
1500 m: 1. M. Szabo, Ungari, 3,57,8. 2. A. Hiresz, Ungari, 3,59,8. 3. E. Prööm, Eesti, 4,02,8. 4. J. Piliste, Eesti, 4,06,2.
3000 m: 1. A. Csaplari, Ungari, 8,35,4. 2. I. Simon, Ungari, 8,38,0. 3. E. Prööm, Eesti, 8,42,8 (uus E. rek.). 4. A. Anier, Eesti, 9,14,0.
5000 m: 1. A. Csaplari, Ungari, 15,15,6. 2. M. Esztergomi, Ungari, 15,15,6. 3. A. Anier, Eesti, 15,43,6. 4. O. Juhansoo, Eesti, 16,03,2.
100+200+300+400 m: 1. Ungari (Nagy, Gyenes, Görkoi, Vadas) 1,56,5. 2. Eesti (Vuht, Raska, Koort, Hallik) 2,02,0.
110 m tõkkeid: 1. J. Kovacs, Ungari, 15,0. 2. J. Talmre, Eesti, 15,5. 3. H. Arvo, Eesti, 16,2. 4. E. Szabo, Ungari.
Kõrgus: 1. E. Pilliroog, Eesti, 1,84. 2. O. Kaldre, Eesti, 1,84. 3. J. Cserna, Ungari, 1,70. 4. Z. Csanyi, Ungari, 1,60.
Kaugus: 1. R. Toomsalu, Eesti, 7,22. 2. L. Somogyi, Ungari, 7,02. 3. I. Gyuricza, Ungari, 6,93. 4. A. Raska, Eesti, 6,90.
Teivas: 1. V. Zsuffka, Ungari, 4,00. 2. R. Kiipsaar, Eesti, 3,90. 3. E. Äärma, Eesti, 3,90. 4. Z. Csanyi, Ungari, 3,80.
Kuul: 1. A. Kreeg, Eesti, 15,31. 2. J. Daranyi, Ungari, 15,07. 3. A. Viiding, Eesti, 14,71. 4. E. Nemeth, Ungari, 14,19.
Ketas: 1. J. Kulitz, Ungari, 47,39. 2. A. Madarasz, Ungari, 47,39. 3. O. Erikson, Eesti, 46,47. 4. P. Määrits, 43,40.
Oda: 1. G. Sule, Eesti, 73,37. 2. F. Issak, Eesti, 67,23. 3. J. Varszegi, Ungari, 65,94. 4. G. Makkai, Ungari, 61,26.

Ka sellel maavõistlusel aitasid meie meeste saavutused tasandada maavõistluse paratamatut kaotust.

Järgmine suursündmus maavõistlustereas tõi aga hoopis kibedama tunde. See oli Eesti-Läti maavõistlus jalgpallis. Jalgpall on meil olnud aastate jooksul suurte hulka demlemmikalaks. Need suured hulgad ootasid pärast kergejõustiku-kaotusi Soomele ja Ungarile jalgpallis võitu meie põliseks rivaaliks peetud Läti üle. Kuigi võidulootuste hellitamiseks ei saanud olla vähemaidki eeldusi, salajas ometi julgeti uskuda, et sini-valgetel ehk kuidagi õnnestub purustada Läti 1933. aastast püsinud võitmatuse oreooli. Ligi 10.000 pallihuvilist kogunes Kadrioru staadionile, et näha kui mitte võitu või viiki, siis vähemalt ehtsat eestilätilist võitluslikku täispingelist mängu.

Kuid ei üht ega teist pakkunud see sündmus. Läti saavutas lahedasti järjekordse võidu — 2:0.

Läti võit oli seejuures nii selge ja teenitud, et ka meie suurimad jalgpallifanaatikud ei keeldunud puhtsüdamlikult tunnustamast naabri jalgpalli ilmset paremust. Kui varematel aegadel Eesti-Läti jalgpallimaavõistlused on meile ka kaotuse korral serveerinud rohkesti rõõmustavat — täishingelise võitluslikkusega, innuka püüdlikkusega, kõike välja paneva tahtega, — siis seekordne esinemine jättis sellest küljest ranga pettumuse. Seda enam, et ka Läti ei mänginud kaugegtki nii hiilgavalt nagu oli oodata, nagu ta oli mänginud l.a. Balti turniiril, nagu ta oli mänginud Rootsi ja Ungari vastu.

Meie füüsiliselt nõrgale ja hingetult mänginud edurivile olid Läti tüsedakogulised kaitseliinid ületamatuks müüriks. Tõsist hädaohtlikkust ei suutnud sinivalged Läti värava ees tekitada õieti kordagi. Samal ajal aga Läti rahulikult mängivad eesliinid sõelusid pideva kardetavusega Eesti värava otsesemas läheduses.

Eesti parim odaheitja G. SULE

Õigustatult tekkis pallihulkades nurinaid, et mis on siis lahti meie pallimeestega, — selle meeskonnaga, mis möödunud aastal tõi kaugegelt radadelt Eesti jalgpallile rohkesti kiitust ja suurt tunnustust. Vastus tuli hiljem. See oli üsna lihtne ja mõistetav. Siit-sealt hakkasid kuulduma põhjused, miks meie mehed ei suutnud ka kaotuse juures näidata tublit mängu. Peasüüdlaseks olid mängijate eksimised sportliku distsipliini vastu ja sportlasele lubamatud eluviisid. Ei saa nõuda sellelt mängijalt täit võitluspinget ega võistlusvõimet, kes ei käi korralikult harjutusil ning isegi maavõistluse eelõhtul ei suuda painutada distsipliini raamesse.

Läti vastu esinenud rahvusüksteistkümmend oli vaid ähmane vari sellest meeskonnast, mis l.a. lõi toredaid lahinguid Rootsi, Soome, Rumeeniaga ja Saksaga. Mängijad olid peagu samad, meeskond aga hoopis teine.

Selle maavõistluse ainsaks positiivseks tulemuseks oli asjaolu, et jalgpalliliit otsustas pallimeeste peres maksma panna märksa valjema korra senisest. Karimid karistused ja vali distsipliin kindlal järelevalvel võivad meeskonna peatselt viia uuesti endisesse löögihoo.

Jalgpallikaotuse järele Lätilt asusime maavõistlusele Soome vastu ujumises. Mõningate eelduste kohaselt oli oodata, et see maavõistlus kujuneb tasavägisemaks kõigist eelmistest. Kui Soome möödunud aastal võitis nabi 8-punktilise eduga, peamiselt naistele alade (meesaladel oli punktide vahekord 25:25), siis julgeti eeldada, et tänava meie naisujjad suudavad pakkuda juba tõsisemat konkurentsi. See eeldus ei joosnud tühja, kuid teisest küljest ei täitunud lootused, millel oli üsna reaalseid põhjendusi. Soome võitis maavõistluse 41:29.

Meie parimaks sellel maavõistlusel oli jällegi E. Roolaid, kes võistles kolmel alal ja võitis kõigil neil aladel, püstitades 100 m seliliujumises uueks Eesti rekordiks 1.18,1.

100 m vabaujumises Roolaid võitis soomlaste Elo ja Oksase ees ajaga 1.02,2 ning 400 m vabaujumises samuti tubli ajaga 5.26,1.

100 m vabaujumises A. Renne ei küündinud küll soomlaste võitmiseni, kuid tuli toime siiski uue Eesti rekordiga, parandades tema nimel olnud tippsaavutuse 1.20,6-le. 200 m rinnuliujumises naistele meie kuldujuja Hilja Treiman suutis enese suruda 2. kohale, näidates aega 3.22,7.

See kaotatud maavõistlus kaotusest hoolimata kinnitas, et meie ujumise tase on pideval ja järjekindlal tõusul. On võrsumas järjest noori, kes on võimelised üllatama uute tüsedate saavutustega juba lähimas tulevikus.

Maavõistluse numbrilisi-tehnilisi tulemusi:

100 m vabalt meestele: 1. E. Roolaid, Eesti, 1.02,2; 2. T. Elo, Soome, 1.05,9; 3. O. Oksanen, Soome, 1.05,9; 4. J. Miil, Eesti, 1.07,8.

200 m rinnuli meestele: 1. A. Paananen, Soome, 2.58,5; 2. H. Liiberg, Eesti, 2.59,7; 3. P. Tiikanen, Soome, 3.01,2; 4. A. Havist, Eesti, 3.01,2.

200 m rinnuli naistele: 1. T. Salisma, Soome, 3.21,3; 2. H. Freiman, Eesti, 3.22,7; 3. I. Laarne, Soome, 3.26,1; 4. R. Känapuu, Eesti, 3.32,0.

100 m vabalt naistele: 1. R. Kahma, Soome, 1.20,4; 2. A. Airaksinen, Soome, 1.20,5; 3. A. Rennu, Eesti, 1.20,6; 4. N. Neuman, Eesti, 1.28,8.

100 m selili meestele: 1. E. Roolaid, Eesti, 1.18,1; 2. P. Valtonen, Soome, 1.19,9; 3. E. Galtonen, Soome, 1.21,8; 4. H. Tamre, Eesti, 1.23,6.

400 m vabalt meestele: 1. E. Roolaid, Eesti, 5.26,1; 2. T. Elo, Soome, 5.28,0; 3. P. Silfast, Soome, 5.31,9; 4. E. Mõtlik, Eesti, 5.42,0. Vettehüpetes: 1. E. Teräsvirta, Soome, 122,67 p; 2. R. Kuitto, Soome, 84,46; 3. E. Hakaja, Eesti, 72,83; 4. E. Siiling, Eesti 65,26.

Nelja järjest kaotatud maavõistluse järele tuli viimaks ka võit Läti üle kergejõustikus. Kuigi eelmised kaotused, peale jalgpalli Lätiga, olid pakkunud toredaid tulemusi ja head võistlust, spordihuvilised hulgad ootasid pinevusega-erutusega ometi ka võitu maavõistlustelt. Suured hulgad, kes ei taha rabelda tehniliste tulemuste rägastikus ega soovi otsida sealt lohutust tublide resultaate näol, ihkavad maavõistluselt üht — ja see on võit. 7. Eesti-Läti kergejõustikus kujuneski selleks balsamiks, mida oodati erakordse eluvusega. Maavõistluse 1. päev tõi Eestile vastu ootusi ja kaalutlusi ainult 2-punktilise edu.

Ootamatuseks oli R. Toomsalu lüüasaamine 100 m jooksus lätlaselt Alersilt ning kolmandaks jäämine kaugushüppes. Teine võistluspäev oma võimsa lõpuga kindlustas aga Eestile kindla võidu 85:75. Eesti saavutas esikohad 9 alal ning kaksikvõidud kuulitõukes, kõrgushüppes, tõkkejooksus, kettaheitas ja teivas-hüppes. Tõkkejooksus J. Talmre püstitas uueks Eesti rekordiks 15,5.

Kuulitõukes vana ja uus kuulsus — Kreek ja Viiding, — tegid toredustagajärjed vastavalt 15,80 ja 15,34, kettaheitas O. Erikson ja P. Määrits heitsid 45,10 ja 44,88, kõrgushüppes tänavu esmakordselt startinud A. Kuuse saavutas võrdse tulemuse 1,80 O. Kaldrega ning Kiiipsaarel-Äärmal jatkus 3,90-st ja 3,80-st esikohtade kindlustamiseks. Odaviskes ei saanud vigastuse tõttu võistelda G. Sule, kelle asemel tõi esikoha F. Issak, tulemusega 66,71. A. Mägi reser vina pidi leppima neljanda kohaga, tulemusega 59,98. 800 m jooksus E. Veetõusme täitis seekordki lootused, võites jooksu ajaga 1,59,3. 400 m jooksus oli võimas A. Hallik, kes distantsi kattis isikliku rekor-

diga 50,5, mis on ainult 0,3 sek. halvem Eesti rekordist ning paremuselt on kolmas Eestis kõigi aegade kohta. Hallik noore veerandmailerina tõestas oma paljulubavaid võimeid veel maavõistluse viimasel alal, kindlustades 4×400 m teatejooksus toreda spurdigaga Eestile võidu suurenemise.

Maavõistluse tehnilised tulemused olid:

100 m: 1. G. Alers, Läti, 11,0; 2. Toomsalu, Eesti, ½ m järel; 3. G. Vuht, Eesti, 11,3; 4. V. Adamovics, Läti, 11,6.

200 m: 1. G. Alers, Läti, 22,4; 2. J. Talmre, Eesti, 23,0; 3. V. Kalam, Eesti, 23,5; 4. V. Adamovics, Läti 30,3.

400 m: 1. A. Hallik, Eesti, 50,5; 2. E. Lapinš, Läti, 51,6; 3. E. Koort, Eesti, 52,3; 4. A. Veiss, Läti, 53,1.

800 m: 1. E. Veetõusme, Eesti, 1,59,3; 2. V. Krastinš, Läti, 1,59,6; 3. R. Sams, Eesti, 2,01,7; 4. A. Jamonts, Läti, 2,03,1.

1500 m: 1. V. Vitols, Läti, 3,59,6 (uus Läti rek.); 2. V. Krastinš, Läti, 4,01,6; 3. J. Piliste, Eesti, 4,03,2; 4. E. Prööm, Eesti, 4,06,4.

5000 m: 1. V. Vitols, Läti, 15,33,4; 2. A. Anier, Eesti, 15,37,2; 3. Romanovskis, Läti, 15,41,8; 4. O. Juhansoo, Eesti, 16,00,6.

10.000 m: 1. E. Tirners, Läti, 32,36,6; 2. K. Romanovskis, Läti, 33,08,8; 3. A. Anier, Eesti 34,54,6; 4. R. Lulla, Eesti, 34,56,8.

4×100 m: 1. Läti msk. 43,2 (Läti rek.); 2. Eesti, 43,7.

4×400 m: 1. Eesti msk. (V. Laats, E. Koort, A. Raska, A. Hallik) 3,26,2; 2. Läti 3,28,2.

110 m tõkkejooks: 1. J. Talmre, Eesti 15,5; 2. H. Arvo, Eesti, 16,4; 3. H. Girgensons, Läti, 16,4; 4. S. Zeidels, Läti, 20,8.

Kõrgus: 1. A. Kuuse, Eesti, 1,80; 2. O. Kaldre, Eesti, 1,80; 3. V. Borskis, Läti, 1,80; 4. E. Mackaitis, Läti, 1,70.

Kaugus: 1. N. Zarinš, Läti, 7,10; 2. Ar. Berzinš, Läti, 6,96; 3. R. Toomsalu, Eesti, 6,91; 4. A. Raska, Eesti, 6,77.

Teivas: 1. R. Kiiipsaar, Eesti, 3,90; 2. E. Äärma, Eesti, 3,80; 3. V. Baumanis, Läti, 3,70; 4. K. Mikelsons, Läti, 3,60.

Kuul: 1. A. Kreek, Eesti, 15,80; 2. A. Viiding, Eesti, 15,34; 3. E. Jakobsons, Läti, 14,37; 4. D. Baranovskis, Läti, 13,71.

Ketas: 1. O. Erikson, Eesti, 45,10; 2. P. Määrits, Eesti, 44,88; 3. D. Baranovskis, Läti, 42,49; 4. E. Jakobsons, Läti, 41,94.

Oda: 1. F. Issak, Eesti, 66,71; 2. O. Jurgis, Läti, 65,03; 3. E. Darznieks, Läti, 60,12; 4. A. Mägi, Eesti, 59,98.

Kui kergejõustikuvõit Läti üle äratas spordipublikus uue lootuse edaspidiseks, siis juba järgmine sündmus — Balti turniir tennisel Riias kuu lõpul — kiskus endale uusi kibedusevarje. Võidukindel Eesti meeskond, kes 1. a. tõi koju Balti karika ja BM-tiitli, jäi tänavu kolmandaks. Tennisest pole meil haaratud veel suured rahvahulgad, mille tõttu Riia-kaotus õnneks kadus ka peagu hääletult-vaikselt muude sündmuste varju.

Kui juulikuu suurtele maavõistlustele ja nendel saavutatud tulemustele lisada A. Kreegi hiilgesaavutuse 16,05 Stokholmi eliitmängudel, Sule 70,17 ja Issaku 68,73 samul võistlusil, E. Äärma 4 m ameeriklase Varroffi kannul ning Londoni-tulemused: A. Kreek kuulitõukevõitjana ameeriklase Ryani ees 15,86-ga, Issak odaviskes teine 71,09-ga — siis võime võistlusrohke ja saavutustetüsed „spordikuuga“ maavõistlustekaotusist hoolimata olla julgesti rahul.

H. M.

MEIE „KROONU ONUD“

tollest ajast, kui kindral Suvorov läks üle Alpi mägestiku ja „Punapart Moskvas käis“

„Kroonu onudeks“ nimetas meie rahvas omal ajal veneaegseid sõdureid, kes olid 25 aastat „kroonut teeninud“, s. o. sõduriks olnud. Nimetusega „kroonu onu“ väljendas rahvas oma heatahtlikkust ja lugupidamist nende vastu, kes oma meheea pidid ohverdama sõjaväeteenistusele. Neid ei olnud palju, kes sealt „eluga tagasi tulid“, kuid üksikuid leidis siiski peaaegu igas vallas. Olgugi et nad võisid kõikjale vabalt elama asuda, kuna nad ei sõltunud enam mõisnikust, tulid nad harilikult ikka oma sünnivalda tagasi. Vastuvõtuga sõjaväeteenistusse vabanesid nad mõisa pärisorjusest, aga pärisorjad olid nad siiski, nad olid nüüd riigi pärisorjad, ja sõna otseseimas mõttes, sest sellaste sõdurite pojad kuulusid riigile ja kui nad jõudsid seitsmenda eluaastani, siis viidi nad sõjakooli kasvatada. Kirikuõpetajad pidid tollal trahvi ähvardusel valvel olema, et kroonu oma saagi, s. o. sõdurite pojad, kätte saaks. Igast sõduripoja sünnist ja kooliealiseks saamisest pidi ta ajaviitmata teatama ja pärast äravõtmist ei näinud vanemad enam oma poega.

Nagu üldiselt teada, oli tolleaegne sõjaväeteenistus üliraske, kuid sellest hoolimata tuli siiski ette juhtumeid, kus mehed tahtsid loobuda kodust ja omakseist ning minna eluajaks sõduriks, et aga vabaneda rängaksmuutunud mõisa teoorjusest ja ebaoõiglasest ning ebainimlikust mõisniku n.-n. kodukarindist (RKA-Tartu sillakohtu protokollid).

Üldiselt olid meie kroonu onud vaiksed ja jutukehvad, nagu ma neid nägin umbes 50—60 aastat tagasi. Jutelnud olen ma ainult Krimmi sõja aegsete onudega, ja nähes nende selga täis vorpe ja voolmeid sain õige pildi tolleaegsest sõdurielust. Need nikolaiaegsed sõdurid, rind täis aurahasid, olid — kuigi põlved olid vanadusest ette vajunud — nagu terasest valatud, sest nende treening oli halastamatult vali ja raske ning võitlused olid metsikud: tuli mõõgaga raiuda ja täägi ning piigiga torkida.

Keiser Pauli ja Aleksander I-se aegseist kroonu onudest, meestest, kes tegid kaasa kindral Suvorovi sõjakäigu üle Alpi mägestiku ja võitlesid Vene-Prantsuse sõjas Borodino (lugeda Borodino) lahingus, rääkisid vanad inimesed alati erilise lugupidamisega. Neist räägiti nagu sangaritest, kes „olid kindral Suvorovi juhatusel üle läinud pilvedeni ulatuvatest lumistest mägedest ja olid võidelnud Borodino all rinnutsi Punapardi meestega, olles põlvini verrega segatud poris“.

Üks Borodino kangelasist oli Pikk Hendrik, kes oma vanaduse päevil elas Valgamaal Jõgevete vallas Nähri talus. Teda oli nekrutiks kinni püütud sama talu maa peal asuva Rootsi tare lakast ja paljaks aetud peaga ära viidud. Borodino küla juures oli ta võidelnud kindral Mihael Barklay de Tolly väeosas.

Pärast lahingut ühel udusel niiskel hommikul oli kindral lasknud enda ette kutsuda kõik „Liivlandimaalt“ pärit olevad sõdurid ja seistes ühe kivi otsas oli ta seal igäuhele neist annud ühe kuldtkati mälestuseks. Niisuguse kingituse saajaid oli olnud umbes

kümme meest. Sellane väike ülejääk lahingust osavõtnud Liivimaa eestlasist lubab oletada, et tolles lahingus langes meie mehi sadu, aga võib-olla ka üle tuhande mehe.

Vahemärkusena oleks tähendada, et Tallinna Toompea rüütelkonna majas on kaks mustast marmorist tahvlit, kuhu on uuristatud 31 Eestimaa mõisniku nime, kes langesid Vene-Prantsuse sõjas 1812—1814. a. Langenud sõdureid ei mälestatud siin mingi märgiga. Ka Vene valitsus unustas neid kauaks, kes olid langenud Borodino lahingus. Alles 21 aastat hiljem püstitati Borodino väljakul sellekohane mälestussammas.

Jõgevete Pikk Hendrik oli kindral Barklay de Tolly'lt saadud tukatit nagu mõnd talismani oma rinnal hoidnud ning ei armastanud sellest palju rääkida.

Väikese jutuga mees oli ka Raasiku Toots.

Noores põlves oli ta olnud Raasiku mõisa omaniku von Löwensterni juures toapoiisi õpilaseks. Tol korral oli ta 18 aastat vana. Kuna ta aga siis — nagu rahvas rääkis — kerge elu peale üle minnes oli järsku pikaks sirgunud, siis ei olevat ta pika poisivolaskina härrastele enam meeldinud ja ta pandud aedniku juure aiatööd õppima. Seal oli ta siis ka veidi saksa keele purssimist õppinud. Kord hiljem oli teopoiste peres mingisugune kuuldus härraste intiimelust ja noorhärja Volli ja ühe Kaie-nimelise plika armuloost laiali lagunenu, mille väljalobisemises arvati Toots süüdi olevat, ning siis oli vanahärja von Löwenstern ta sõduriks annud.

Borodino lahingus, mis hõlmas üle 100 versta maad, ei ole ta otsekohe võitlusse sattunud ja ei ole ka kindral Barklay de Tolly't enne näinud kui prantslasi taga ajades Polotski linnas, kus teda Raasiku mõisaomaniku poeg Voldemar von Löwenstern, kelle armuloo pärast ta sõduriks anti, oli oma tentsikuks võtnud.

Sellest, et Toots ei ole Barklay de Tolly't Borodinos näinud ega ole temalt raha saanud, on arvata, et ta Eestimaa mehena annetusest ilma jäi, või sellepärast, et ta ei teeninud tema väeosas. Ülemleitnant olevat olnud elurõõmus ja lahke mees ja olles heas vahekorras oma ülemaga olevat Tootsi elu päris meeldiv olnud.

Mainides oma memuaarides Tootsi näib ka ülemleitnant temaga rahul olevat. Kirjeldades tookordset olukorda ütleb ta muuseas:

12. detsembril 1812. a. olime Vilnos. Linna ja ümbruskonna pilt oli kohutav. Tuhandeid laipu lebas linna tänavail ja ümbruskonna maanteil. Peaaegu iga samm peal oli mõni kokkuvarisenud hobune. Töötati nädalapäevi, et kõrvaldada laibad ja hobusesõnnik. Sõnnikuhunnikud olid valge salpeetritolmuga kaetud, õhk oli täis rasket haisu ja kahjulikku miasmi, igal pool mädanev veri ja laibad. Kole lõpustseen õudsest sõjadraamast. Kasakad ajasid põgenevaid vaenlasi taga. Toiduained olid kallid. Lõunasöök maksis 8 tukatit.

Edasisõidul tarvitasin ma õhtu eel kõrvalteid, et paremat öökorterit leida. Kord sattusin aga oma teen-

riga õhtu saabudes metsateele, mil ei tahtnud tulla otsa. Mets muutus aina süngemaks. Puuoksad löid näkku ja metsal ei tulnud lõppu. Ütlesin oma teenrile: „Mis sa arvad, Toots? Tuleb vististi siinsamas ööbida? Rummi on mul kaasas. Mis sa arvad, Toots?“

„Jumal hoidku,“ vastas metsa õuduses üleskasvanud mees. „Ma kuulsin hiljuti koera haugatust, ja kus koer on, seal on ka inimesi. Koer ei ela üksi metsas.“

- Tootsil oli õigus, sest varsti jõudsimetsasalusse ja siis planktaraga piiratud maja juure. Õuest kuuldus koera haukumist. Ma kloppisin väravale. Koera haukumine tugevnes ning siis küsis ühe mehe hääl, et mis on ja milline on meie soov.

Vastasin avameelselt ja lõpuks pääsime sisse.

See oli metsniku maja ja seal elas metsnik oma abikaasa ja kahe tütreaga. Öhtulauas kuuldus, et perekond häälendas sõna alguses B tähte P-na. (Arvatavasti eesti perekond.)

Vastuvõtt oli igati sõbralik ja öökorteriks saime kaks väikest tuba, ühe suurema ja teise väiksema. Viimases magas Toots.

Tõustes järgmisel hommikul olin uimane, olin palavikus. Minu tuppa tulles hüüdis Toots: „Jumal appi! Aga, kulla härra, das ist roos!“ (Rääkis eesti ja saksa keelt segi.)

Minnes peegli juure nägingi, et mu nägu oli paistetunud.

Sealt umbes penikoorem eemal oli Ortelsburg. Sinna saatsin Tootsi majapreilidele — Lillile ja Roosile — kingitusi ja endale rohtu tooma.

Istudes lõunalauas Lilli ja Roosi vahel olin oma habestunud lõuaga nagu takjas või karuohakas liilia ja roosi vahel. Üteldakse, et kui sattudes võõrasse majja juhtud söögilauas istuma kahe õe vahel, siis see tähendavat peigmehe teekonda. Kes teab?

Haiguse tõttu tuli mõni päeva kohal olla ja, kui haigus alaneb, jälle edasi sõita.

Ärasõidu hommikul laulis kukk varakult, kuid väljas oli veel pime. See oli jaanuarikuu esimesil päevil.

„Härra, kell on viis,“ ütles Toots tuppa astudes. Tõmbasin rõivad ruttu selga ja siis läks sõit lahti tundmatusse tulevikku.

Hoopis erineva iseloomuga oli aga Sangaste Juhan. Aastal 1880 jutustas temast keegi üheksakümne-aastane Valga elanik Villum, rahvuse poolest lätlane, et poisikesena on ta tutvunud ühe eesti soost kurasiiiriga, kes end oli Sangaste Juhaniks nimetanud. Olevat olnud väga elav ja lahke poiss. Temale olevat ta teinud igasuguseid suupille ja ka parmupille. Ise on ta mängides puhunud neil mitmesuguseid lugusid. Tol korral olnud Valgas n.-n. Luke platsil*) palju

*) Luke platsiks nimetati varem liivaväljakut, mis on Luke kiriku ja Luke surnuaia vahemaal, kus kasvasid ainult kadakapõõsad ja mõned üksikud jändrikud männid. Kuna see plats oli välja võetud sõjaväelaste laagriplatsiks, siis ei lubatud sinna maju ehitada ja seetõttu ei saanud Valga linn selles suunas areneda. Alles pärast Eesti-Läti piiri ajamist ja Läti-Valga rajamist hakati seal chitusplatse välja andma.

sõjaväe laagris ning linnas olnud alati lõbus elu. Ohvitseride kasiinos peetud siis alati tantsupidusid, kuhu vahel ka ümberkaudsed aadlikud preilid olid sõitnud. Lihtrahvas lõonud tantsu sõduritega haljal murul.

Kord sattunud ühel kasiino joomapeol üks vana kindral Hoomuli mõisniku parun Ungern-Sternbergiga tülli ja ägeduses tahtnud kindral teda maha lasta. Kõik ohvitserid sattunud ärevusse ega olevat teadnud, mida teha, kuni viimaks üks nupukas noor ohvitser oli sinna kutsunud kurasiiiri Putsai ja pannud selle kõrvaltoas parmupilli puhuma. See oli toonud lahenduse ja nii oli jäänud õnnetus tulemata.

Hiljem selgunud, et too Putsai olnud Sangaste Juhan. Kui keiser Pauli sõjaväelisel reorganiseerimisel tehti uut moodi „utsinat“ ja marssimist, siis anti kurasiiiridele ka uus munder: kitsas, kõrge kraega sjurtuk, mida vahest ainult teise kaasabil sai eest kinni nõõpida, ning niisama kitsad nahkpüksid ning peakatteks sulgpõõsaga kaabu. Toda kaabu sulevarki nimetas Sangaste Juhan oma murrakus „kikka putsaiks“ (kuke suleks) ning sõnast putsai, mida venelased häälendasid lõpusilbile rõhku pannes ja mis kõlas siis veidrana, oligi Juhan saanud endale hüüdnime „Putsai“.

Austria-Prantsuse sõjas oli Juhan kindral Suvorovi järelväs Zürichi lahingus prantslastega võidelnud. 1799. a. Alpi mägestikku ei ole ta saanud. See „ronimine“ olevat ära jäänud, sest et kindralihärra oli neist sinna „ette jõudnud“, aga Punapardi sõjas olevat ta „Porodino ja Perasina lahingus tublisti sekka lõõnud“, kuni ta haavatuna pidanud eemale jääma.

Pärast sõda oli ta algul elanud Sangastes, aga hiljem oli ta Valka üle tulnud ja sinna jäänudki elama surmatunnini.

Vanade inimeste mälestusel olevat ühel linlaste Vidriku mõisa pargis peetud suvepeol mängumeesteks olnud üks torupillipuhuja ja Sangaste Juhan oma parmupilliga, ning siis olevat linnasaksad kiitvalt ütelnud, et „nichts geht über eine Sackpfeife und über eine Bremsenpfeife“ (torupill ja parmupill käivad üle kõige).

Ka jaanitulel olevat teda alati näha olnud ja vahest on ta seal isegi tantsu lõõnud. Erksa vaimu tõttu olevat teda igale poole saanud. Ta ei ole „püsinud paigal“, vaid on igal võimalusel sekka lõõnud.

Iga kord, kui oli Luke platsil läbiminevaid sõjaväelasi laagris, oli Juhan neid külastanud, muidugi ikka kõik aumärgid rinnas, ja kord, kui ta seal oli ühele lühikesele polkovnikule teinud parmupillimuusikat, olid ohvitserid tema heaks omavahelise korjanduse toime pannud. Sellaseid „tuluõhtuid“ olevat ka vahest linlased tema heaks teinud.

Riia tsiviilkuberneri teatelehtede järgi on pärast Vene-Prantsuse sõda järgmisi eesti sõdureid koju lastud: trummilööja Savardi Jüri, reamees Tani Kaarli, Juhan Aadami poeg (Sangaste Juhan) ja Nilika Ants. Neile kõigile annetati Püha Anna orden. Siis veel Jüri Tõnis ja Jüri Peeter (siin on teine nimi isa nimi, mis täitis perekonnanime aset). Ka neile oli antud P. Anna orden. Lõpuks Jaagupi Juhan 30 rubla abirahaga ja Aado Piip.

J. Raudma.

Leedu ja Leedu noorsugu

Muljeid ja märkmeid Leedust

Mul oli õnnelik juhused viibida Leedus ajal, mil maa elas oma riigi 20. aasta juubeli suurpidustuste tähe all. Püüan seepärast alljärgnevat anda lühikese ülevaate minu muljeist Leedu maa, rahva ja sel ajal toimunud suursündmuste kohta.

Viibisin nimelt Leedu skautide II suurlaagris Noorkotkaste organisatsiooni vaatelejana. Laager asus Kaunasest umbes 3 km kaugusel A. Panemune kuurordis Neemeni jõe kaldal Leedu vabadusvõitleja Dr. Basanovize nimelises hiiglapargis. Koht oleks isendast ideaalseks suurlaagriks väga sobiv, kui ta vaid park ei oleks, mis teatava määrani takistavalt mõjus laagri pioniertöödele ja kaunistuste rajamisele.

Laager kestis 8.—18. juulini ja selle koosseisu kuulus 2500 Leedu, 10 Inglise, 30 Läti, 25 Soome, 3 Ungari, 35 Eesti, 1 Ameerika, 1 Rootsi ja 16 Prantsuse skauti. Viimased saabusid alles 16. juulil. Kui arvestada, et Leedu I suurlaagrist võttis osa vaid 500 skauti, siis tuleb arvulist kasvu pidada küllaldaselt suureks.

Laagri organisatsioon töötas eeskujulikult. Juhtkonnas tegutses kaasa võrdlemisi palju sõjaväelasi: kolonele, majoreid, kapteneid, leitnante jne. Kõik nad olid skaudivormis ja tegutsesid ka harilikus olukorras kaasa. Laagris asus kauplus, postkontor, pank, einelaud, juuksur ja kingsepp. Laagri kestes ilmus laagri ajaleht. Laagri varustus, mis oli hangitud peamiselt sõjaväelt, oli korralik. Kord oli eeskujulik ja täpne, eriti poiste hilisõhtul linnapääsemise suhtes. Erandeid tehti vaid välismaalasil. Õist valvet aitasid teostada sõjaväelased ja politsei.

Laagris toimunud võistlused ei pakkunud erilist huvi. Toimusid all-laagrite vahelised eeskujulikkuse, korvpalli-, esmaabi- ja sideala-võistlused. Sidealal paistisid Leedu skaudid olevat õige tragid. Olgu märgitud, et sõjavägi on annud skautidele kasutada tervelt 500 komplekti välisidevarustust ühes vastava kaablihulgaga, mis pikkuselt igatahes ületas 100 km.

Enamus Leedu all-laagreid kasutas toiduvalmistamiseks sõjaväe välikatlad. Iga katla juures tegutses juhina ka üks sõjaväelane. Huvitavaid ja omapäraseid laagrikööke seepärast polnud.

Pesemise, suplemise ja joogivee saamise võimalused olid võrdlemisi head.

Lõbustuste alal tundusid mulle eriti mõnusa üllatusena metsa üles seatud valjuhääldajad, millede kaudu anti edasi hommikul pärast tõusmist, söögi- ja vabal ajal ning vihmaste ilmade puhul heliplaadi muusikat. See mõjus sageli väga meeleolustvalt. Ka kasutati neid valjuhääldajaid kiire iseloomuga korralduste tegemiseks.

Üldlõkkeõhtuid toimus viis, mis olid võrdlemisi sisurikkad ja huvitavad. Igale lõkkeõhtule oli antud ka

oma tähendus. Nii oli esimene lõkkeõhtu pühendatud isamaale. Sel õhtul esitati peaaegu kogu Leedu ajalugu elavates piltides, deklamatsioonides ja rahvalauludes. Teine õhtu oli pühendatud Neemeni jõe, kolmas Balti rahvustele, neljas kunstile ja viies Vilnole. Vilno õhtul kanti ette Vilno saamise legend kuningas Gede mini ajal, aastal 1324. Kõigist lõkkeõhtude ettekandeist jooksis aga läbi punase joonena Vilno probleem, mida püüti mahutada nii noorte kui vanade südamesse kustumata tulelondina.

Raadio pühendas noorte lõkkeõhtuile suurt tähelepanu, andes edasi tervelt kolme õhtu kava. Publik võttis neist õhtuist alati väga suurearvuliselt osa. Välismaalased kandsid ette peamiselt rahvalaule ja -tantse. Eriti vaimustatult aplodeeris publik eestlaste esinemisel.

Ka ei puudunud laagris oma väike poliitiline vahejuhtum, mille üle leedulased väga pahandasid. Nimelt olid lätlased ühe leedulaste all-laagri oma all-laagrisse külla kutsunud ja kutse olid nad kirjutanud poola keeles. Laagri ajal korraldati ka ekskursioone Kaunase vaatamisväärsustesse kohtadesse, gaidide laagrisse, olümpiaadile ja Pazaislisi nunnade kloostri.

Kaunase huvitavaimaks ja vaatamisväärsimaks kohaks osutus uus alles hiljuti ehitatud Vyteautase muuseum, mille sisemus on tõesti midagi suursugust ning milles säilitatakse kogu Leedu ajalugu ja suurimad saavutused.

Gaidide laager asub Pazaislisi nunnade kloostri läheduses, 12 km Kaunasest. Gaidide laagri koosseis oli umbes niisama suur ja koosnes peamiselt samadest rahvustest, mis skautidegi laager. Selle lühikese aja jooksul, mil mul oli võimalus tutvuda gaidide laagriga,

Pildil keskel Leedu president A. Smetona vaaleb Noorte Kotkaste organisatsiooni käsiraamatuid. Paremtal esimehe Leedu skautide peavanem Dr. Jurgis Alekna ja teine II suurlaagri pealik major V. Šenbergas

II suurlaagri lippude päev

jõudsin otsusele, et ma polnud varem näinud nii tervikuliselt hästi korraldatud naistelaagrit kui seda oli Leedu gaidide oma. See ületas kaugelt Leedu skautide laagri ja külastajate arv oli siin ka palju suurem, hoolimata sellest, et skautide laager asus Kaunase külje all.

Leedu juubeliaasta pidustuste raskuspunkt langes Kaunases toimunud esimesele Leedu olümpiaadile. Olümpiaad kestis terve nädala ja selle kavas oli kergejõustik, sõudmine, laskmine, ratsavõistlused, poks, ujumine, võistlus mootor- ja purjelennukeile, jalgpall, käsipall, ping-pong, tennis ja regatt. Viimane toimus Klaipedas. Olümpiaadi avamispäeval, kui saabusid Vilno leedulased-sportlased, oli peaaegu terve Kaunas jalul ning kümned tuhanded inimesed tõttasid jaama, et neid vastu võtta. Eriti jõuliseks muutus vaimustustorm siis, kui peatus rong ning välja astusid vilnolased. Nende seast haarati õlgadele Žizmaras, kes sai Leedu rahvuskangelaseks oma kahevõitluse tõttu ühe Poola ohvitseriga, kes oli tarvitanud haavavaid väljendusi Leedu rahva kohta. Žizmaras tuli selles võitluses võitjaks.

Suure pidulikkusega toimus olümpiaadi avamine president P. Smetona poolt. Sportlaste presidendist möödamarssimisel said kõige suurema aplausi osaliseks Vilno leedulased ja Ameerika leedulased. Selle defilee ajal oli mul juhus jälgida ka Leedu kaitseliidu ja mõned aastad tagasi tekkinud noorleedulaste organisatsioonide üksusi. Leedu kaitseliidu vorm on sama värvi mis meiegi oma, kuna noorleedulased kannavad umbes sellast vormi nagu meil metsateenijad. Vaid püksid on neil mustad. Kuna minu kõrval istusid leedulased, kes lahkelt andsid igasuguseid seletusi, siis kasutasin juhust ning pärisin ka üht ja teist nende organisatsioonide kohta. Nende jutust selgus, et Leedu kaitseliidu populaarsus on viimasel ajal rahva seas väga suur. Peetakse juba peaaegu endastmõistetavaks sellesse organisatsiooni kuulumist. Nende riigiteenijate peale vaadatakse väga pahatahtliku pilguga, kes kaitseliitu ei kuulu. Organisatsioonilise struktuuri ja relvastuse poolest tundub meie kaitseliit olevat paremas seisukorras. Pärast Poola ultimaatumit esitamist on aga ka Leedu kaitseliidu relvastus palju täienenud, sest riigivalitsus on selleks otstarbeks määranud võrdlemisi suure

summa. Relvi ei ole neil veel siiski kõigile kaitseliitlastele välja antud, vaid relvade kandmise loa saavad ustavamad mehed, kes on teatava katseaja läbi teinud. Relvi muretsevad kaitseliitlased sageli oma rahaga. Kellel aga pole neid majanduslikke võimalusi, kuid kes midu ustav mees on, sellele annab organisatsioon kasutamiseks püssi, mis on ostetud riigi või korjandustest saadud summadega. Püssid valmistatakse Leedus ja nende hind kaitseliitlaste ostes ei ületa meie rahas 50 krooni.

Noorleedulaste organisatsioon tundub olevat marurahvuslik organisatsioon, kelle hüüdlauseks on vaid Leedu, Leedu ja muud midagi. Võimalik, et seal isegi Suur-Leedu ideed propageeritakse. Sellest organisatsioonist on nakatatud peamiselt noored aastates 20—25. See on segaorganisatsioon, millesse võivad kuuluda nii naised kui mehed. Erilist vaimustust ei näinud jutustaja sellest organisatsioonist tundvat. Kuid selle organisatsiooni liikmeskond näib olevat rakendatud suuremate riiklikkude ürituste täitmisse. Ka kõne all olevad olümpiaadil nähti neid korraldajatena ametis olevat.

Olümpiaadi avapäeva korralduslik külg läks ladsalt. Mis mulle aga võistluse läbiviimise korralduses ei meeldinud, oli see, et odaheite tagajärgi märgiti teiste rahvuste rahvuslipukestega. Nii tundus valusana vaadata, kui üks sportlane heitis oda, mis ei lennanud üle 50 m, ja tema tagajärge märgiti Eesti rahvuslipuga. Teiste rahvuste lipud olid kõik eespool.

Olümpiaadist osavõtt oli väga rohkearvuline, nii võistlejate kui ka publiku poolt.

Kuidas suhtub riigivõim Leedu noorsoo organiseerimise küsimustesse, see peegeldus kõige kujukamalt president A. Smetona väljenduses skautide II suurlaagri avamise puhul. Tema väljenduse mõte oli: toetada noorust — tähendab toetada rahvast ja riigi tulevikku. President oli ka ise laagri aupatrooniks.

Pärast laagri avamist külastas president ka välismaalaste all-laagreid, nende seas ka Eesti oma. Eestlaste all-laagris viibides meie, Noorte Kotkaste organ. esindajad (teine kj. A. Nigol, Petseri Maleva instr.), torkasime temale silma oma erineva vormi tõttu. Ta peatus meie telgi ees ning ulatas tervituseks käe. Üht-

Üks huvitavaimaid all-laagri väravaid Leedu II suurlaagris

Müstiline tundmatu

Kes meist ei ole raamatuist lugenud lahingute kirjeldusi. Mitte üksi ilukirjanduses, vaid ka ajalooramatuis maalitakse meile päris võluv ja romantiline pilt lahingu tegevusest. Põrgulik suurtüki müra, kõrvulukustav granaatide lõhkemine, mille vahele kostab tuhandete püsside ja kuulipildujate raginat; siin-seal näeme helkimas prožektoreid, mis annavad kogu ümbrusele müstilise ilme. Selles kohutavas tules ja suitsus tormab ratsavägi surmapõlgavalt rünnakule. Temale järgneb korralikes ridades, püssid laskevalmis, jalavägi. Veel mõni minut, siis kuuleme võimsa „hurraa“ ja kõik sulab kokku ühiseks hullumeelseks võitluseks. Kui tore pilt, millised inimesed, milline üleloomulik julgus ja lõpuks milline surmapõlgus!

Ons see aga tõepoolest nii? Mispärast nimetatakse lahingut „la grande inconnue“ („Suur tundmatu“). Milligipärast on see prantsuskeelne nimetus saanud rahvusvaheliseks, mida teised keeled tarvitavad tõlkimata.)? Ameerika professor J. Norton kirjutab, et inimene on alati uhkustanud sõjaga, eriti on tal kalduvus ilustada lahingutegevust. Prof. J. Norton astus maailmasõja ajal teenima Prantsuse jalaväkke sõdurina. Võtnud osa paljudest lahingutest, avaldas ta sõja lõppedes laialdaselt tähelepanu äratava teose sõja üle. Ta ütleb: „Inimajaloo algusest peale on rahvale tuubitud pähe vale arusaamine sõjast. Sõda tunnevad ainult need, kes on isiklikult tules olnud“. Samast seisukohast käsitleb seda küsimust ka kindral N. N. Golovin, kes oli tsariajal Nikolai sõjaväeakadeemia korraline pro-

lasi päris ta ka mõndki selgitavat meie organisatsiooni kohta. Kasutasin juhust ja andsin temale üle tutvumiseks Peastaabi poolt kaasaantud käsiraamatute komplekti.

Kuidas suhtutakse Leedus eestlastesse, seda väljendas Leedu skautide peavanem täie õigusega järgmiselt: „Meie, leedulased, oleme rõõmsad, et teie, eestlased, meie armsaimad sõbrad, olete tulnud meid külastama!“ Et leedulased eestlasi kui oma armsaimaid sõpru kohtlesid, seda võis igaüks meist nentida igal kokkupuutel nendega.

Meie, Noorte Kotkaste esindajad, oleme eriti tänulikud Leedu autorügemendi kaptenile Jonas Petrauskas'ele, kes ei väsinud nende päevade jooksul hoolitsemast meie eest. Ta võimaldas meile teha ringsõidu kaitsevæautos Kaunases, tutvuda Kaunase ohvitseride kasiinoga, sõjaväe laskerajaga, kaitsevæe uue helifilmi-aparaadiga, ta andis seletusi Leedu vabadusvõitlustes langenute mälestussamba juures toimuva igaõhtuse tseremoonia kohta. Pean ütleva, et see on üks huvitavaid, mida ma taolistest olen näinud.

Pärast laagrit oli korraldatud välismaalastele ekskursioon Niidasse — Leedu Saharasse, — Klaipeidasse ja Balaukasse. Viimane on Leedu nooblimaid suvituskohti. Vastuvõtt oli kõikjal suurejooneline ja südamlük.

fessor ja praegu on ajaloo-professor Pariisis. Ta kinnitab, et inimesed on alati läinud sõtta valede arvamisega. See aga ei ole sõjakunstile kasuks, sest riigikaitseõpetus ei saa olla teadus, kui temast ei ole täielikku selgust, seepärast oleks ammugi aeg panna rohkem rõhku sõdade sotsioloogilise ja psühholoogilise külje tundmaõppimisele.

Sellest seisukohast väljudes pole täpset sõdade ajalugu. Uurijad ütlevad: „Huvitav on jälgida kokkupõrkeid sõdades. Ilma asjasse süvenemata on isegi raske kujutella, kuidas ja millise andeksandmatu hoolimatusega levitatakse valesid andmeid. Surmapõlgus, julgus ja meelegindlus ei ole mitte alati sõjameeste vaimuomadused, sest ka nemad on ikkagi ainult inimesed. Sõdurid kardavad alati. Ainult sõjakirjasaatjad ja teised üldist meeoleolu loojad „suurused“, kes vedelevad frondi taga, ei karda kunagi ega pista plehku. Need sõnad on niisuguse terava silmaga tähelepanija omad nagu seda oli abt Bessier, kes tegi prantsuse frondil kaasa maailmasõja. Legendaarne Skobelev ütles avalikult: „Ei ole inimest, kes ei karda surma. Kui aga keegi ütleb, et ta ei karda, siis sülitab talle näkku, sest ta valetab.“ On ainult kõvema tahtejõu ja kõvemate närvidega inimesi, kes ei näita oma hirmu, kuna nõrgemad pistavad plehku. Sama kinnitab ka kuulus sõjauuriija Du Pique: „Inimene jälestab surma. Instinkti ei surma ükski tahtejõud, niikaua kui elab liha.“ Hirm avaldub aktiivse energia languses, rõhutud tundes ja kõigi mõtete koondumises ähvardava hädaohu sihis.

Kogu sellest reisist kogunes nii palju uusi muljeid, et annab tükiks ajaks arutlemisvõimalusi. Sellased kokkupuuted teiste rahvaste ja nende organisatsioonidega annavad õige ja väärrika ettekujutuse oma organisatsiooni hüvedest ja väärnähtustest. Üldmulje jäi Leedu reisist sellane, et Leedu rahva usuline ja hingeline külg ning külalislahkus väärivad imetlust. Rahva ühtekuuluvusetung on suur, mille süvendamiseks pärast Poola ultimaatumit riigivõim püüab kasutada kõiki võimalusi eriti noorsoo seas. Noorsoo liikumisele pühendatakse senisest suuremat tähelepanu. Leedus on uute põhimõtete läbiviimine noorsoo liikumise alal kergendatud, sest puudub noorsoo ja nende juhtide killunemine kümnetesse organisatsioonidesse. Suuremaid ja üleriigilise ulatusega noorsoo-organisatsioone on Leedus vaid kaks. Skaudid-gaidid ja maanoored. Üldarvult on Leedu noorsugu siiski palju vähem organiseeritud kui meil Eestis. Kaitsevæe ja kaitseväe juhtkond võtab väga aktiivselt osa skautlikust liikumisest. Riik pidi andma võrdlemisi suuri summasid moodunud II skautide ja gaidide suurlaagrite korraldamiseks, et viia need läbi nii laialtavaliselt nagu see sündis, eriti välismaalaste vastuvõtu ja ekskursioonide osas.

E. T a r n,
noortemagister.

Hirm on seda liiki kannatus, mis paralüseeerib mõistuse ja tahtejõu.“

Eespool mainitud kindral Golovin juhataas maailmasõjas Grodno husaaride polku. Toome lühidalt ta lahingumuljed, mida ta üles märkis varsti pärast sündmust. Üksikute eskadronide viisi koondus polk joo-nele, kust pidi algama ühine rünnak. Algas otsustav minut. Husaarid liikusid ettevaatlikult ja aeglaselt. Ülal lõhkesid mõningad šrapnellid. Mõistus tumenes. Golovin mäletab ainult, et oli võitmatu tahe jõuda rutemini metsani. Ainult siis, kui lahing oli lõppenud, oli ta jälle mõningal määral oma mõistuse peremees. Ohvitserid seisid, žestikuleerisid ja kisendasid kõvasti. See paistis imenaljakana. Aga varsti pani ta tähele, et ka ta ise vehkleb kätega ja püüab kõigest jõust midagi seletada. Osa husaare läks kuhugi, eemalt kostis tume müra, metallikõlin, hobuste trampimine ja hirnumine.

Kusagilt kuuldus ägedat püssilaskmist. Nüüd sai ta alles aru, et ta oli kaotanud võimu juhtida polku, sest see põgenes. Irooniliselt lõpetab oma kirjelduse Golovin. Ta tähendab, et tema husaarid nähtavasti kartsid seda, et neid kõiki ajab taga saksa kuul. Ennast aga tundis ta lahingus ebanormaalsena.

Enese alalhoiu instinkt on suurim vaenlane lahingus. Selle võitmiseks kulutatakse sageli kogu energia. Kui enam ei ole vaimset jõudu, siis tehakse lahing kaasa masinlikult. Tihti haarab sõdureid tahtejõu kriis, millele järgneb lahingust kõrvalehoidmine. Võtame näiteks Napoleoni kuulsa Aafrika ekspeditsiooni. Wagrami lahingus jõudis lõpp-positsoonini 22.000 meest ainult 3000. Haavatuid ja surnuid leiti 7000 meest. Kuhu jäi 12.000 sõdurit? Du Pique seletab: „Nad ot-sisid varju. Nad heitsid maha teele ja simuleerisid surnuid, et mitte edasi minna.“ Seda tuleb suuremal määral ette kõigis sõjavägedes, vaatamata rahvusile. Dr. Sklifasovski, kes seda asja on uurinud, kinnitab, et simulantidest võib koostada terved polgud. Tema tähelepanekud ulatuvad Vene-Türgi sõja ajajärku.

Omal ajal kuulsime legende vahvatest buuridest. Üks buuride sõjaväe juhtidest, Chr. Devet, ütleb: „Paljud jäid hobustega mäe varju ja teistesse peidurgastesse ega tahtnud sealt isegi käsu peale lahkuda. Võitsime lahingu ainult 200 inimesega.“ Teise lahingu kohta ütleb Chr. Devet: „Bürgeri mehed pistisid metsikult põgenema. Nad peitsid end voori vahele ja ei mina ega minu ohvitserid suutnud neist ühtki tagasi tuua.“ Vene-Jaapani sõjas anti käsk Mandžuuria esimese armee juhtivale koosseisule, „et ta hästi silmas peaks liinileasadetud sõdureid“. Nad aurasid ära. Kui enam mujale end polnud võimalik peita, siis mindi 10 inimesega üht haavatut sanitaarpunkti võima. Maailmasõjast kirjutab leitnant J. Pigner: „Ründajad sakslased kisendavad „hurraa!“, aga lamavad liikumatult maanteel ega tea, kuidas edasi toimida. Kisaga nad julgustavad ennast. Rooman oma keskmise jao juure—teda pole, järgmise juure — see on ka jalga lasknud. Ülejäänud kaht jagu ei leidnud ma samuti kaitsekraavist. Aga sakslased kisendavad kogu aeg „hurraa!“, olgugi palju nõrgemalt. Sain oma mehi kokku 150

meest ja viisin nad välja, kuid nad kadusid mul pimeduses käest.“

Lahingu draamat ei kannata kõik välja. See seab osavõtja närvid ja tahtejõu erilisele proovile, mille eest nii mõnigi rahuaja kangelane või julge tagalamees kõrvale põikab. Sellest aga ei kirjutata, vaid niisugused juhtumid vaigitakse surnuks. Kogu maailm elab müütidest, nagu oleksid sõjast osavõtjad kõik kangelased. Seda teadis ka Moltke, kes ütles oma ajaloo kirjutajaile: „Kirjutage õigust, ainult õigust, kuid mitte täielikku õigust.“ Kas teavad rahva laiemad hulgad seda õigust? Vist küll mitte. Isegi need, kes tegelikult on lahinguist osa võtnud, ei pea end sageli küllalt kompetentseiks lahendama sõja salapärast probleemi. Nad ütlevad: „Kõik me oleme kõigepealt jutupuhujad. Me jutustame seda, mida me nägime kas halvasti või valesti. Meie tähelepanekud on sageli poolikud, ja mida rohkem me neist räägime, seda rohkem kaldume kõrvale tõest.“ Ent vaimustatud sõjast rääkijad ja kirjutajad on need, kes sõda pole üldse näinud. Prof. Norton läks sõtta raamatuliste teadmistega ja leidis, et sellaste fantastiliste ettekujutustega võib ainult petta neid, keda sõjaohut ei ole kunagi otseselt ähvardanud. Ta ütleb: „Sain aru, et ma ei teadnud midagi sõjast. Olin täieline ignorant, olgugi et ma pool eluaega õppisin raamatulist sõdade ajalugusid.“ Lahingute pettebildist annab kujuka näite omal ajal kõmu teinud Sedani ratsaväe rünnak. Tuhanded inimesed nägid pealt seda kuulsat rünnakut, kuid ometi on võimatu kindlaks teha pealtnägijate tunnistuse järgi, kes komandas seda rünnakut, sest tunnistused on üksteisele vasturääkivad. Ühes hiljutises raamatus inglise kindral Wolseley on näidanud, et senimaani kõige tõsisemad eksimused on valitsenud Waterloo lahingu kõige tähtsamate sündmuste suhtes, hoolimata sellest, et neid on kirjeldatud sadade tunnistajate poolt.

Prantsuse teadusmees Gustave Le Bou, kelle sulest on ilmunud paljuloetavaid raamatuid sõjaküsimuste üle, on lahingute õige kirjelduse suhtes täieline pessimist. Ta kirjutab: „Kas me teame ühestainsastki lahingust, kuidas see tõeliselt sündis? Ma kahtlen ses väga. Me teame, kes olid võitjad ja kes võidetud, kuid arvatavasti ei midagi rohkem. Seda, mis d'Harcort, kui osavõtja ja tunnistaja, teatab Solferino lahingust, võib rakendada kõigi lahingute kohta. Kindralid (kes saavad loomulikult teateid sadadelt tunnistajatelt) seavad kokku oma ametlikud aruanded; ohvitserid, kellele on kästüd see edasi anda, muudavad neid dokumente ja redigeerivad lõpliku aruande; peastaabi ülem lükkab selle tagasi ja seab kõik uuesti kokku. See viiakse marssalile, kes käratab: „Te eksite täielikult,“ ja ta teeb uue redaktsiooni. Ei jää järele peaaegu midagi esialgsest ettekandest.“ G. Le Bou tööb d'Harcort'i lahingukäigu kirjelduse kui tõendi võimatusest jalule seada tõtt sündmusest, mis oli kõige haaravam ja mida täpselt jälgiti. Näide on vahest liig drastiline ja tundub mõningal määral liialdatuna, kuid kahtlemata sisaldab ta palju tõtt. Tarvis ainult meenutada meie Vabadussõjast osavõtjate sõnavõtte ajalehtede ja ajakirjade veergudel Vabadussõja ajaloo kohta. Need sõnavõtted üksikute sündmuste kohta on hinnangult kui

Prantsuse ratsavägi Waterloo lahingus 1815. a.

W. B. Wolleni maali järgi

ka sündmuste käiku käsitavalt sageli risti vastupidised. Pealegi peame pidama silmas seda, et sõdade ajalugu kirjutatakse dokumentide järgi ja rohkemal juhtumel nende poolt, kes otseselt sõjategevusest osa pole võtnud. Kui algab sõjategevus, on kohe teatud vahe kõrgemate pealike ja liinimeeste vahel. Üldjoontes ei ole staabid kunagi rahul liinitegelastega, mispärast viimased on sageli sunnitud aruandeks üles puhuma tõelist olukorda rindel. Targad sõjaväe juhid teavad ja arvestavad seda, kuid ajaloo kirjutajal, kes ise lahingut ei tunne, on sellane aruanne puhas kuld.

Lahingumehe tähelepanu sektor on liig kitsas, et saada üldist pilti kogu laialdasest sündmusest. Tema näeb vähe, kuid näeb täpsemalt. Kogu sündmusest ei ole tal aimugi. Seepärast sünnib ka palju legende. Üks sellane Prantsusmaal laineid löönud, kuulub prantsuse ajakirjanikule Pericar'ile, kes võttis maailmasõjast osa allohvitserina. Tema legend „Ärgake, surnud“ ulatus otsega isegi välismaa ajakirjanduse veergudele. Kõikjal leidis see rahva hulgas tähelepanu ja toitis võhikute fantaasiat üleloomuliku sangarlikkusega. Asi ise oli järgmine: Kord sakslased tormasid prantslaste kaitsekraavidesse. Pericar hõikas: „Ärgake, surnud!“ Sellest hõiskest vaimustusid sõdurid ja löid sakslase tagasi. „Oli see hullumeelsuse akt?“ kirjutab Pericar. „Ei, sest surnud vastasid mulle: „Me oleme sinuga.“ Minu hüüe äratas nad. Nende hing liitus minu omaga ja me täitsime sulava metallina kõik kaitsekraavi sissekäigud. Kui lõpuks tuli puudus käsigranaatidest, siis kahel korral tõid neid meile ülesärganud surnud, milledega hävitasime sakslase täielikult“. Jne. jne. Legend on absurdne, kuid see leidis uskujaid. Teada on isegi, kust see legend sai alguse. Pärast 1870. aasta ebaõnnestunud sõda prantsuse sõduri reputatsioon langes rahva

silmis. Seepärast lauldi peaaegu kõikides Pariisi lokaalides nende kulul humooririkast laulukest „Ärgake, surnud“. Laulukest nimetati tollal „sovinistlikuks“. Pericar, olles sulemees ja sõdur, tasus rahvale kätte sellega, et ta tegi endisest laulukesest paroodia, mida rahvas võttis tõena.

Tahaksime veel tähelepanu juhtida „täakide kaitsekraavile“, mis oli üks suurimaid lööknumbreid turistidele, kes külastasid järelsõjaaegset fronti. Turistid nägid tuhandeid maast tõusvaid täake ja kombineerisid sellele kohe väga põneva seletuse, nagu oleksid lõhkevad pommid ja granaadid massiliselt matnud sõdureid maa alla. On siis sõdur tõepoolest sellane talleke, kes hoiab täägi maapinna kõrgusel ja ootab rahulikult, millal lõhkevad granaadid matavad ta ilusasti maa sisse? Ei. — Sõdur hakkab vastu hädaohule või jookseb minema. Niikaua kui ta elab, ei oota ta rahulikku matmist. Turistid ei teadnud ainult, et täake kasvab kõikjal lahinguväljadel. Niihästi prantslased kui ka sakslased matsid lahinguis surmasaanud sõdureid mitte-tarvitatavasse kaitsekraavidesse, pannes igapähele hauale mälestusmärgiks täägi.

Ent legendid on tarvilised. Sageli loob neid rahvas tarvidusest ülistada oma kangelas. Kuid veel sa-gedamini loovad neid riikide valitsused, kes taotlevad imperialistlikke või poliitilisi sihte. Siin ei ole meil tarvis kaua otsida näiteid, sest neist kubiseb kogu vana-ma kui ka uuema aja kirjandus. Vähe on neid, kel on olnud niipalju kodanlikku julgust ja otsekohest nagu ühel andekal Prantsuse kõrgema sõjakooli professoril, kindral Mauduit'l, kes tunnistas pärast maailmasõda: „Ei, ma ei tunnud sõda. Kõik me oleme lugenud lahingute kirjeldusi, kuid nende efektsus ja rindemeeste julgus ning surmapõlgus ei vasta tõele.“ **EPa.**

Võitlus iseseisvuse eest

Eesti esindajate protestid Saksa okupatsiooni vastu 1918. a. suvel

Tänavu möödus kaksikümne aastat meie riikliku iseseisvuse väljakuuhutamisest, kuid tänavu möödub niisama palju aega raskest okupatsiooniajast, mil välismaale paisatud Eesti Vabariigi esindajail tuli pidada rasket võitlust Eesti iseseisvuse tunnustamiseks välisriikide poolt, et ühes sellega okupatsioonivägede viibimisele Eestis teha lõpp. Olen varemalt juba vaadelnud Eesti välisdelegatsioonide vintsutusi välismaal ja neid raskusi, milledega neil Eesti iseseisvuse eest tuli võidelda.

Alljärgnevas heidame pilgu sellele tööle, mis tehti meie esindajate poolt Saksa valitsusringkondade veenmiseks Eesti iseseisvuse mõtte kasuks.

Suurte pealekäämistele järele õnnestus K. Menningil 24. mail 1918. a. „Berliner Tageblatt“i õhtuväljaandes mahutada kirjutust Eesti iseseisvuse kasuks, pärast seda, kui „B. T.“ oli Balti riikide küsimust oma seisukohast valgustanud.

See ajalooline ja huvitav artikkel kõlab mõningate lühendustega järgmiselt:

„Berliner Tageblatt“ võtab Balti küsimuses seisukoha, mis niihästi asjatundmise kui ka olukorra objektiivse otsustamise poolest välja paistab ja mind loota lubab, et need read Teie tähelepanu äratavad. Ma pöördun kui Eesti ajutise maapäeva ja maavalitsuse esindaja Teie poole, v. a. hr., et eesti rahva ja tema esindajate seisukohta Eestimaa tulevase kujunemise kohta lühidalt ette kanda.

On olemas kolm peakombinatsiooni Eesti küsimuses: Eestimaa liitmine Saksamaa külge, liitumine Venemaaga ja Eestimaa iseseisvus. Esimest neist on „Berl. Tagebl.“ mitu korda pikema arvustuse alla võtnud, seepärast lepin ma ainult peamomentide nimetamisega. Eesti ja Saksamaa läheda ühendamise vastu räägib esiteks äratundmine, et lähema või pikema aja jooksul paratamatult kõvenev Venemaa vaba tee tarvilisust üle Eestimaa Balti mere juure tingimata tunneb ja et seega uus võitlus selle maa pärast — ja kindlasti ka sellel maal — möödapääsmatuks saab. Edasi kõneleb selle vastu selles kombinatsioonis ettenähtud lätlaste ja eestlaste täitsa vägivaldne ühtekuhtamine, kes kaks oluliselt võõrast ja keeleliselt täitsa isesugust rahvast on, nii et tulevased hõõrumised paratamatult saavad. Ajaloolistele paralleelidele osutamine on siin vaevalt tarviline. Kolmandaks räägib selle vastu kogu eesti rahva tunne, kes aastasadade kestes ärarääkimata kannatustes võõra valitsuse all on äganud, kusjuures eestlased ometi on suutnud oma rahva iseloomu ja keelt alal hoida, kõigest südamest ärarippumata ja iseseisva iseloo lootuse küljes on rippunud ja kes valitsuste muutumistel süsteemi muutmise kindlustust näha ei või. Ja seda vähem, et Saksa poolt Eestimaa Saksa riigi külge liitmist mitte Balti rahvaste vahel kokkuleppimisel ja ühinemisel ei ehitata, vaid praegu just katset tehakse teed leida, mis Baltimaa vormilikkude iseseisvust selleks ära kasutada tahab, et selle riigi tulevast korraldamist Saksa rahvaesinduse kontrolli alt, seega ka järgnevalt demokratiseerimise tarvidusest, ära võtta ja Balti sakslaste, iseäranis aadli, kasuks, keda vaevalt 5-prots. vähemus, läbi viia, 90%-lise Eesti enamuse soovetäitsa ei mikski pannes. Eestlaste ajalooline minevik ei lase seda väljaadest soovitavaks pidada, sest et see eeskätt eestlaste tuleviku elutingimuseks saanud põhjalikku agraaruuendust ettenägemata ajaks takistab. Nimelt on 60% maapinnast latifundiaid umbes 200 aadliperekonna käes ja kaugelt üle 60% elanikest on maata töölised, mis 20% maaelanikest maanäljas sundis Venemaale välja rändama. Täpi-

pealseid andmeid ei ole Venemaa statistika seisukorra juures kahjaks käepärast.

Teine tee, nimelt Eestimaa liitumine Venemaaga, paistab õnnelikum olevat, sest et see Eestimaa majanduslikult väga kasulik on ja kuna see ka Venemaa ja Saksamaa vahelist sõbraliku vahekorra edendamist aitaks. Selle vastu räägib aga see, et Venemaal lähemal ajal rahuliku edenemise ja korralike olude ajajärku oodata ei ole ja et praegu Vene ülirevolutsioonilise liikumise ületulek Eestimaa viimase jaoks otse katastroofiline oleks.

Nii on selle tõttu ka eesti rahva esindus, rahva tahtmisele toetudes, Eesti küsimuse otsustamist otsinud Eestimaa riiklikus iseseisvuses ja ärarippumatuses. Siseasjus tahab ta Saksa, Rootsi ja Vene rahvuslike vähemuste kultuursete ja rahvuslike õiguste (kohus, kool, keel jne.) kindlakstehtemise põhiseadusis kõigi maa kodanikele kõige laiemaid poliitilisi õigusi kinnitava põhiseaduse loomisega üldise ja proportsionaalse valimisõiguse alusel ja aadlile vastuvõetava agraarküsimuse otsustamisega Eestimaa tulevasele edenedemisele terve aluse luua. Välisasjus loodab ta, esiteks, Eestimaa iseseisvuse ja ärarippumatuses rahvusvahelise kindlustuse läbi, teiseks, täieliselt vaba kaubanduse, vabade sadamate ja vaba transiidi põhimõtte läbiviimisega, mis ühelt poolt Venemaale Balti mere avarat kasutamise võimalust, teisest küljest kõigile maailmariikidele vaba teed määratuile Vene tagamaile kindlustaks, suurriikide hõõrumispinda sel maal miinimumini vähendada ja seega kestvare rahule reaalselt pinda luua. Kuna Eestimaa põllutöömaa on ja tema huvides on võõraid tööstussaadusi võimalikult odavate hindadega saada, siis ei ähvarda see kombinatsioon maad mingi majandusliku arenemise takistamisega.

On kartust avaldatud, et säärase riigikuju loomisega, nagu seda oleks iseseisev Eestimaa, Baltimaal mingisugune Balkan tekkida võiks, niisama üldist rahu igavesti varitseva hädaohuga. See kartus ei ole kuigi põhjendatud. Esiteks kõrvaldavad Eestimaa piirid juba ette eestlaste ekspansioonipoliitika. Läänest ja põhjast merega piiratud, idast Peipsi järvega, jääb ainult lõunapiir Lätimaaga, mis aga õnnelikult etnograafiliselt väga terav on ja peaaegu ühtki vaidluse all olevat segamaatükki ei paku. Viimase kohta on Vene ajut. valitsuse poolt moodustatud Eesti-Läti eriline segakomisjon kokkuleppele jõudnud. Eestimaa agressiivne poliitika selles sihis on seega niihästi kui kõrvaldatud. Teiseks teeb vabakaubanduse süsteem Eestimaa jaoks kaubanduspoliitiliste paremustega mängimise poliitilisteks otstarveteks võimatuks, võtab aga ühtlasi ka teistelt riikidelt majanduslike paremuste järgi võistlemiseks aluse. Mõlemad koos Eestimaa poliitilise erapooletusega peavad poliitilise suuremehetungi ja õnneküttimise võimaluse mõeldava miinimumini piirama. Kolmandaks tahab Eestimaa tihedat lähenemist oma sugulase ja sõbra Soomega, et saavutada oma välispoliitiliste läbikäämistele püsivust. Esialgsed läbikääkimised selles sihis on soomlaste poolt kaugeleulatavat vastutulekut leidnud. Kõige ettetoodu põhjal peaks küll ka see viimane vastuväide kui tähtsusetu kokku langema.

Eesti rahva esindus on oma volinikud välismaale saatnud, et valitsustele edasi anda memorandum seisukorra kohta Eestimaa ja neid paluda Eestimaa iseseisvust ja ärarippumata siin ettetoodud alustel tunnustada. Soomemaa ja Skandinaavia riikide ministrid on mitteametlikult oma sümpaatiat Eestimaa puüetele tunnistanud, samuti ka seda, et nende poolt Eestimaa iseseisvaks riigiks tunnustamiseks

mingeid takistusi ei oleks, kuna nad algatuse selles küsimuses loomulikult Saksamaale ja Venemaale peavad jätma.

Kõigest sellest järeldub, et Eesti rahvaesinduse plaan sugugi utopia ega mitte millegagi õigustatud puhverriigi kujutus ei ole, vaid et see tõsisel järelekaalumistel põhjeneb. See annab ka Eestimaaale lootust saksa rahva, tema esinduse ja tema ajakirjanduse juures sümpaatiat ja toetust oma püüetele leida. Selles eelduses on Eesti rahvaesinduse volinikud Saksa valitsuse poole pöördunud palvega lubada neil Berliini sõita, et memorandum ja seletus Eesti rahva sihtide kohta ära anda. See palve on kahjuks tagajärjeta jäänud. Küll on aga seitsaadiik terve rida märke ilmunud, mis Eesti küsimuse otsustamist ähvardavad hoopis halvasti. Ma mõtlen iseäranis katset asja nii kujutada, nagu oleks „maanõukogu“ eesti rahva tahtmist avaldanud.“

Protüst Saksa valitsusele

Mõni aeg hiljem, nimelt 3. juulil 1918. a., esitati meie välisdelegatsiooni poolt Saksa keiserlikule valitsusele järgnev protest Saksa vägede sõjalise terrori kohta Eestis:

„Brest-Litovski rahulepingu järgi Suur-Venemaa nõukogude valitsus on volitanud Saksamaad okupeerima Eestimaa ja Liivimaa oma politseivägedega seni, kuni avalik julgeolek ja poliitiline kord on seal jalule seatud ja maa on kindlustatud oma asutuste kaudu. Neis Eesti territooriumi puutuvates tingimustes kokkuleppinud pooled ei ole rõhku pannud eesti rahva soovidele, olgugi et Eesti seadusliku esinduse volitatud esindajad on edasi annud niihästi Nõukogude Vene kui ka Saksa keisririigi valitsusele deklaratsiooni, teatades neile, et ühendatud Eesti on kuulutatud iseseisvaks ja erapooletuks riigiks rahvaste enesemääramise õiguse alusel. Kuna niihästi Nõukogude Vene kui ka Saksa keisririigi valitsus on solenselt tunnustanud seda õigust, nad ei olnud kvalifitseeritud otsustama Eesti poliitilist saatust ilma eesti rahva seadusliku esinduse vormilise nõusolekuta.

Seejärel me tõstame siin kõige energilisemalt protesti Eesti iseseisva ja erapooletu vabariigi õiguste rikkumiste vastu Brest-Litovski rahulepingus.

Saksa riigipäeva ees on riigikantsler krahv Hertling sõjalist tegevust Eestimaa ja Liivimaal seletanud kui „abivahendit, mis ette võetud inimsuse nimel“; saksa politseiväed olevat seal „ainult rahuliku rahva julgeoleku ja sisemise korra loomiseks“. Kuid selgub, et need politseiväed on sisse seadnud ühendatud Eestis piiramata sõjalise diktatuuri ilma ühegi õigusega selleks ja ilma ühegi asjalise vajaduseta, isegi täielises vastolus riigikantsleri deklaratsioonidega riigipäeval 25. veebruaril ja 18. märtsil 1918 ja samuti välisministeeriumi riigisekretäri von der Busche deklaratsiooniga riigipäeva suures komisjonis.

Vastavalt Eesti Maanõukogu otsusele, kes ühendatud Eesti seadusliku esindajana on välja kuulutanud Eesti poliitilise iseseisvuse 28. novembril 1917, seati sisse Eesti Ajutine Valitsus. See valitsus, toetudes Eesti rahvuslikele vägedele, on välja kuulutanud, 28. novembri akti teostamiseks, Eesti valitsuse vabariikliku vormi 24. veebruaril 1918, enne Saksa vägede sissetulekut; samal ajal on tema viivitamata jalule seadnud poliitilise korra suuremas osas maakondadest. Kuid Saksa sõjalised võimud on desarmeerinud Eesti rahvuslikud väeosad, katkestanud Ajutise Valitsuse tegevuse, kõrvaldanud kohaliku valitsemise ja omavalitsuse organid, mis on loodud Maanõukogu poolt niihästi linnades kui ka maal; ta on üle võtnud kõik nende funktsioonid ja loonud igal pool uued komisjonid nõuandva ülesandega, nimetatud sõjaliste võimude poolt peamiselt väikesearvulise saksa vähemusrühvuse hulka kuuluvaist isikuist, mis viimaste statistiliste arvude järgi ei ulatu üle 2½% rahva arvust.

Linna ja maa omavalitsuse organites on sõjavõimude poolt saksa keel tõstetud ametliku keele seisukohale, olgugi et teda ei mõista 90% kogu rahvast. See on ette kirjutatud isegi erakirjavahetuse jaoks. Samuti on see asetatud esimesse järku koolides. Selle õpetamine on ette kirjutatud sunduslikult isegi algkoolides, kus näiteks valla 1-kl. algkoolis peab saksa keelt õpetatama vähimalt 6 tundi nädalas. Kuna suurem osa õpetajaist neist koolidest ei olnud võimeli-

sed õpetust andma saksa keeles, tuli sulgeda suur arv kooli. Veel enam, sõjaväeline võim korraldas Tartu ülikooli viivitamatuna sakstastamise.

Kõige omavolilisemate abinõudega pannes maksma kuulmatuid trahve ja minnes isegi kuni sunnitöödeni ja maha-laskmisteni lihtsustatud korras sõjavõim on lämmatanud Eestis avaliku arvamise igasuguse vaba väljenduse ja igasuguse poliitilise tegevuse, samal ajal julgustades energiliselt rahva tahte süstemaatilist võltsimist ja avaliku arvamise petmist. Pärast Saksa vägede sissetungimist peaaegu kõik Eesti lehed suleti. Mõningad ajalehed, milledele anti luba pärast seda ilmuda, on sunnitud töötama kuulmata surve all. Eesti ajalehtede kohta ei ole üksi maksma pandud kõige karmim eeltsensuur, mida teostavad just Balti sakslased, kes seni end on näidanud alati vaenulistena kõigele, mis on eestiline, vaid, veel enam, toimetused on sunnitud ajalehtedes triikkima sihilikke ja saksasõbralikke artikleid, mis on saadud sõjaliste asutuste poolt, nii nagu tuleksid need toimetustelt endalt, ilma et oleks võimalik näidata nende allikat. Ja kui mõni ajaleht ei taha nõustuda selle nõudmisega, siis see suletakse kohe halastamatult sõjavõimude poolt, nagu hiljuti sündis Tallinnas ainukese lubatud eesti ajalehega.

On vangistatud ilma ühegi kohtuliku aluseta eesti harilaste lugupeetud esindajaid lihtsalt sellepärast, et neil on olnud julgust rõhutada ja nõuda õiguse põhimõtte maksmanemist, toetudes rahvusvahelisele sõjaõiguse koodeksile, pealegi väga mõõdukas vormis.

See piiramatu terror on sääranud, et isegi konservatiivne Eesti põllumeeste erakond oli sunnitud katkestama oma poliitilise tegevuse, „kuni jõuab soodsam olukord“. Liivimaal on sõjaline võim maha surunud kõik poliitilised organisatsioonid, kuna teised ühingud võivad oma tegevust jätkata kõige raskemates tingimustes.

Kuid sõjaline võim ei piirdu ainult avaliku arvamise vaba väljenduse terroriseerimisega, vaid ta annab veel oma aktiivset toetust püüdeile toorelt võltsida rahva arvamist ja sunnib eesti rahvast saksasõbralikku orientatsiooni oma maa poliitilise tuleviku küsimuses, mis seisukoht on just risti vastu kogu eesti rahva poliitilisele ideaalile.

Samuti ei kujuta ennekuulmatu vägivallaaktide rida aktsiooni ajalugu, mille kaudu jõuti ühendatud Liivimaa, Eestimaa, väina saarte ja Riia ühendatud nõukogu loomisele. Eesti rahva esindajaina on kutsutud neisse valitsuskogudesse mõningaid vallavanemaid, nagu ei oleks Eesti linnades rõhuv enam eestlased. Kuid isegi see vallavanemate esindus oli loodud säärautes tingimustes, et kõik eesti vallavanemad, kes osa võtsid Liivimaa maakoosolekust, on deklareerinud avalikult, et nad ei või ennast lugeda eesti rahva seaduslikeks esindajaks, sest neid ei ole valitud üldse hääletamise kaudu, vaid kokku kogutud ainult käsu järgi.

Lõpuks, et tagantjärele anda sel viisil loodud maakogude või nõukogude otsustele neile Eesti liitmise küsimuses Saksa keisririigiga puuduvat autoriteeti, saksa rüütelkonna, kirikuõpetajate ja teiste ringkondade esindajad on ette võtnud, sõjavõimude aktiivsel toetusel, selle aktsiooni kasuks salajase allkirjade kogumise eesti elanikkonna keskel, tarvitades selleks kõiki vahendeid, saavutada soovitud tulemusi.

Okupatsioonivõimude käsi lasub raskesti ka maa majanduslikel suhteil. Ametlikult toonitavad sõjavõimud kategooriliselt, et Eestimaa on vaba kõikidest rekvisitsioonidest Saksa vägede ülalpidamiseks, mis oleks vaid täiesti õiglane, arvesse võttes, et maa majanduslik seisukord oli muutunud äärmiselt raskeks sõjamõllude ja enamlaste korratuste tõttu. Kuid hoolimata sellest kinnitusest põllupidaja rahvas kannatab kõige suuremal määral toiduainete ja loomatoidu rekvisitsioonide all, mida nimeliselt tehakse „linnade huvides“, ilma et linnarahvale muretsetaks ka kõige tarvilisemat. Sääranud vastolu on seletatav asjaoluga, et on loodud võimalus saata Eestist välja Saksamaale isegi posti kaudu määratud hulka tarbeaineid, kõnelemata teistest teedest.

Riigikantsler krahv Hertling, lähemalt seletades Brest-Litovski rahu, on deklareerinud Riigipäeval 18. märtsil 1918 järgmist: „... meil ei ole tahet jääda lõplikult Eestimaa ja Liivimaa; meie soovime ainult elada sõbraliku naabruse häis suhteis nende poliitiliste asutustega, mis seal tekivad“, kuid Eestimaa komandeeriv kindral, diviisi kindral parun

von Seckendorf, sõjalise ülemuse poolt loodud Eesti Maanõukogu solense arvamise puhul deklareeris erilise rõhuga, nagu seda kõneleb ametlik teadaanne: „Saksa väed ei lahku Eestimaalt; nad jäävad siia kaitseks kauaks ajaks“, ja ülemjuhataja armee komandeerija kindral Kirchbach on samu mõtteid väljendanud teistes sõnades, ametlikus kirjas, mis on saadetud Narva linna eesti organisatsioonidele.

Saksa sõjaväe juhatuse tegevus ühendatud Eestis moodustab niihästi vormiliselt kui ka sisulisest vaatepunktist kõige elementaarsemate inimõiguse reeglite kuulmatu rikkumise; midagi arvestamata tallab ta jalgade alla rahvaste enesemääramise õiguse põhimõtteid, mida mitmel juhul ja mitte kahemõttelisel kujul on tunnustanud niihästi keisririigi valitsus kui ka Saksa rahva esindus.

Seepärast pidasime oma kohuseks protesteerida Saksa keiserliku valitsuse ees kõige energilisemalt säärase tegutsemise vastu ja teda paluda lahkesti võtta viivitamata tarvitusele abinõud, et eesti rahva vägistamine Saksa sõjavõimude poolt lõpetataks ja et lubataks ühendatud Eestil kui iseseisval erapooletul riigil oma elu korraldamine võtta enda kätte.

Kõigepealt peab antama võimalus Eesti Ajutisele Valitsusele uuesti alata oma tegevust, et uuesti korraldatud Eesti sõjavägede toetusel alal hoida korda maal, kutsuda viivitamata kokku Eesti Maanõukogu, võtta tarvitusele Maanõukogu otsuse kohaselt abinõud, mis lubaksid võimalikult kõige ligemal ajal kokku kutsuda Eesti Asutava Kogu, mille valimised katkestati enamlaste poolt mitmes maakonnas, et sellele anda võimalust määrata lõplikult ühendatud Eesti valitsusvorm ja tema konstruktsiooni põhjapanevad seadused.“

... ja jälle protest.

Mõni kuu hiljem, sügisel 1918. a., esitati Eesti Valitsuse ja Maanõukogu volitusel Saksa välisministrile, Riigipäeva presidendile ja poliitilistele parteidele uus protest Saksa okupatsioonivägede terrori ja üldse nende viibimise kohta Eestis. Protestnoot, mis esitati prantsuse keeles, kõlab tõlkes järgmiselt:

„24. septembril s. a. Saksa riigi valitsus oma esindajate, eriti oma asekancleri von Payeri, kaudu on seletanud Riigipäeva suures komisjonis oma tegevusest ja püüdeist Eestis. Selgub, et selle aluseks olevad põhimõtteid kui ka tarvituselevõetud abinõud on kisendavas vastolus rahvusvahelise õiguse kõige elementaarsemate nõuetega.

Saksamaa on tahtnud anda ilme, et tal endise Venemaa ja selle rahvaste vastu ei ole agressiivseid kavatsusi, vaid on leplikud rahupüüded, ning ei mingit annektsooni soovi Eesti suhtes; Brest-Litovski rahulepingus on ta deklareerinud, et Eestimaa ja Liivimaa okupeeritakse vaid poliitisevägede poolt, kelle ülesandeks on jalule seada kodanlik kord ja maa kaitse igasuguse välise sissetungi vastu, kuni maa suudab ise enda kindlustada. Samuti kui Brest-Litovski rahutingimused, mis Eestisse puutuvaina on sõlmitud ilma eesti rahva osvõtuta ja tema selgesti väljendatud protesti vastu, oli see maa vastu oma tahtmist ja ilma et ta oleks selleks vähimatki soovi avaldanud okupeeritud Saksa vägede poolt.

Järelikult Saksa valitsus esindab sündmusi juhtunud ebaõigesti, kui ta toonitab järjekindlalt, et tema väed on maale kutsutud eestlaste eneste poolt. Ja on iseloomulik, et Saksa valitsus ei ole iialgi annud tõendusi oma kinnituste toetuseks.

Ettenähtud politseifunktsioonide asemel korra jaluleseadmiseks on Saksa väed alustanud Eestis kohutavat sõjalist diktatuuri, et hoolimatult maha suruda rahva seaduslik ja tõeline esindus ja valitsus.

Sõjaväe juhatuse selle esinduse asemel toore jõuga ja piirita terrorismiga asetanud „ühendatud Landesrat“.

See „Landesrat“, koostatud suures enamuses väga väikeseks Saksa-Balti vähemusrahva esindajast, mis on väljasuuremisel, ei ole muud kui karikatuur Eesti elanikkonna tõelisest esindusest.

Mõningad eestlaste esindajad, kes olid sunnitud sellest osa võtma ja on nimetatud ilma nende nõusolekuta ja valimiseta, on deklareerinud avalikult, neid ähvardavaist hädaohutudest hoolimata, et nad end ei või pidada eesti rahva esindajaks. Need tõsiasiad, mis moodustavad eesti rahva enesemääramise õiguse ilmse rikkumise, on välja kutsunud energilise protesti Eesti valitsuse esindajate poolt, mis mitmel korral on tehtud teatavaks Saksa valitsusele. Need toored eesti rahva tahte rikkumised „ühendatud Landesrat“ ning Liivi-Eesti maakogude loomisest on sedavõrd päevaselged, et isegi Saksa valitsuse esindajad ei julge Landesrat'i kaitsta kui asutust, mis vastaks demokraatliku esinduse mõistele. Ei oma tervikus ega ühegi poliitilise partei näol ei ole eesti rahvas iialgi tunnustanud n.-n. „ühendatud Landesrat“ autoriteeti. Ta ei ole iialgi vastu võtnud otsuseid, mis sellelt on tulnud, ja siiski ei ole Saksa valitsus kahelnud baseeruda nimetatud Landesrat'i otsusel, et kujutada eesti rahvast nõudmas Eesti liitumist Saksamaaga. Võttes ettekäändeks selle fiktsiooni Saksa valitsus, vastavalt asekancleri deklaratsioonile, valmistub kõige ligemal ajal teostama Eesti liitumist Saksamaaga. Ühendatud Landesrat asetatakse „ühendatud Balti“ seadusliku valitsuse seisukorda, ja selle uue riigiga kavatakse Saksamaa sõlmida liidulepingu ning kõigepealt sõjalise merekonventsiooni. Nende konventsioonide jõul luuakse Eestist ja Lätist Saksa vasallid, kust tema kavatakse mobiliseerida eesti vägesid võitlemiseks liitriikide vastu.

Kõik see moodustab monstroosse rahvusvahelise sõjaõiguse rikkumise, mida on tunnustanud kõik rahvad, ühes arvatud Saksamaa, ja mis keelab oma sõjaväkke võtmast erapooletute riikide või vaenlase vägesid vaenlase vastu sõdimiseks.

Seepärast allakirjutanud Eesti Vabariigi esindajad protesteerivad kõigest jõust säärase erapooletu ja iseseisva Eesti ning tema kodanike õiguste monstroosse rikkumise vastu, mis mõttes nemad toimivad täielises üksmeeles eesti rahvaga.

Et juba ette ära võtta jõud sääraselt ettenähtavalt opositsioonilt, katsub Saksa valitsus asjaolusid kujutada nii, nagu ei eksisteeriks enam õiguslik Eesti Maanõukogu ja Eesti valitsus, mille nimel allakirjutanud protesti avaldavad, kuid see ei vasta tõelisele seisukorrale. Saksa sõjaline võim on tõesti jõuga katkestanud Eesti valitsuse tegevuse ja on laiali saatnud Maanõukogu, paljud tema esindajast, nende hulgas ka peaminister ja teised kõrged ametnikud, on vangistatud või saadatud ilma õigusliku põhjendusega kontsentratsioonilaagrisse. Kuid siiski Eesti valitsus ja Maanõukogu eksisteerivad õiguse järgi ja tõeliselt ning on võimelised oma funktsioone alustama, niipea kui on kõrvaldatud Saksa sõjaline terror. Ja kui Saksa valitsus pretendeerib läbi rääkima säärase eesti rahva esindusega, mis tegelikult koha peal on olemas, s. t. ebaseadusliku Landesrat'iga, mis kogu ulatuses on loodud tema enese ja ta organite poolt, siis ei ole see muud kui s'lmakirjalik mäng, mis tallab jalgade alla eesti rahva õigusi, et soodustada anneksionistlikke pangermanistide kavu, mida Saksa valitsus on omaks võtnud oma esindaja vormeli järgi: „Pea kinni, mis sul juba on.“ Eesti Maanõukogu ja Eesti valitsuse nimel me tõrjume kõige jõuga tagasi brutaaalse surve eesti rahva vastu ja enesemääramise õiguse tsünilise rikkumise; me protesteerime rahvusvaheliste sõjaliste konventsioonide avaliku teotuse vastu ja ühes meie rahvaga nõuame:

1) et vabastataks otsekohe kõik isikud, kes on kinni võetud ja vangistatud poliitilisel põhjusil niihästi Saksa sõjaliste kui ka kodanlike võimude poolt Eestis, 2) et Eesti valitsus ja Maanõukogu ja administratiivsed omavalitsusorganid, mis nende poolt on loodud, võiksid kohe astuda tegevusse, 3) et avaliku korra alalhoidmiseks Eesti valitsusele oleks antud võimalus reorganiseerida Eesti sõjaväed, mis omal ajal olid desarmeeritud Saksa sõjavõimude poolt, ja et sõjariistad ja sõjavaru ning laskemoon, mis nende käest ära võeti, neile antaks otsekohe tagasi, 4) et kõik Saksa okupatsiooniväed viivitamata tõmmataks tagasi ühendatud Eesti piiridest.“

Nagu teada, hakkas 1918. a. sügisel ka keisririigiline Saksamaa käärima ja selle tagajärjel lahkusid okupatsioonivõimud Eestist. Enne seda aga, nimelt 12. oktoobril 1918. a., pöördus Daanis viibiv Eesti välisdelegatsioon eesti rahva poole vaimustava ja lähenevat vabadust etteaimava üleskutsesega. See üleskutses kõlab järgmiselt:

**„EESTI SAATKOND EESTI RAHVALE.
VABA OLGUEESTI, ISESEISEV JA RIPPUMATA!
EESTI ISESEISVUSE PÜUETEL ON KINDEL
TOETUS SUURRAHVASTE POOLT.**

Silmapiilk on käes, kus võõras vägivald Eesti pinnalt peab kaduma ja vaba Eesti oma riiklise iseseisvuse lõplikult kätte peab saama.

Ilmasõja hirmsates leekides on hukka saanud senine ilmakord, kus rahvaste hulgas teiste üle see valitses, kellel kõige suurem vägi ja võim. Vihasest rahvaste võitlusest on üles kerkimas rahvasteliit, kes peab kõik rahvad ühendama, suured kui väikesed. Mitte enam seks, et ühed oma suurema võimu abil teisi oma alla rõhuksid. Rahvaste liidul on aluseks rahvaste enesemääramise-õigus, mis igale rahvale lubab oma elu nõnda seada, nagu tema ise tahab, kui see ainult mitte teiste rahvaste õigustatud elunõudeid ülekohtuselt ei riku.

Eesti rahvas oma tahtmist selgesti avaldanud Eesti Maapäeva ühemeelse otsuse läbi 28. (15.) novembril 1917: Eesti peab vaba ja iseseisev olema!

Nüüsamana oli see Eesti rahva tahtmisega kokkukõlas, kui 24. (11.) jaanuaril 1918 Eesti Maapäeva juhatus ja Vanemate Kogu ning Eesti Valitsus ühes Eesti sõjavägede ja poliitiliste erakondade esindajatega Eestimaa demokraatiliseks vabariigiks tunnistas ja Ajutine Eesti Valitsus 24. veebruaril 1918 Eesti demokraatlise vabariigi välja kuulutas ja maksma pani.

Võõras vägivald katsus Eesti maad ja rahvast oma võimu alla surudes Eesti riiklist iseseisvust hävitada.

See katse ei pidanud aga kõigest Saksa hirmuvalitsusest hoolimata mitte õnnestama. Eesti riiklise iseseisvuse küsimuse üle ei otsusta mitte enam üksik riik ega rahvas oma heaksarvamise järele, Eesti riiklise tuleviku küsimus on rahvusvaheliseks küsimuseks tõusnud, mille üle üleüldisel rahukongressil lõpuotsust tehakse.

Eesti esitaja märgukirja päale seletasid Prantsuse ja Inglise valitsused juba märtsikuu algusel, et Inglise- ja Prantsusemaa Eesti rahva enesemääramise-õigust kaitses Eesti Asutava kogu kui tegelikult iseseisvat asutust tunnustavad, kuni Eesti riiklise tuleviku küsimus üleüldisel rahukongressil lõplikult korraldatakse.

Kui Eesti Saatkonna liikmed Londonis, Parisis ja Roomas Ajutise Eesti Valitsuse märgukirja Eesti riiklise iseseisvuse asjus ära andsid, kinnitasid kõige kolme maa valitsused aprilli lõpul ja mai algul kirjalikkudes seletustes lähemalt, et nemad Eesti rahva iseseisvuse püüdeid rõõmuga tervitavad ja Eesti Maapäeva kui tegelikult iseseisvat asutust tunnustavad, kuni Eesti tuleviku küsimus üleüldisel rahukongressil võimalikult kokkukõlas Eesti rahva tahtmisega ära otsustatakse.

Ja viimaks, kui Eesti esitaja mõõdaläinud augustikuu lõpul Inglise Valitsusele näitas, kuidas Saksamaa oma hirmuvalitsusega Eestimaa Eesti rahva õigusi hoolimataalt rikub, kinnitas Inglise valitsus iseäralikus seletuskirjas kõige suurema rõhuga, et Eesti rahval ei pea mitte vähem õigust enese valitsemise ja enesemääramise päale olema, kui teistel rahvastel. Inglise Valitsus avaldab oma täit poolehoidlust Eesti rahvuslastele püüetele ja kinnitab, et Eestimaa ei sõja aegu ega päale sõda ükski valitsuseviis ei pea maksma saama, mis mitte ei ole kokkukõlas Eesti rahva tahtmisega, ehk mis rahva enesemääramiseõigust kitsendaks.

Sellesamas mõttes on Prantsuse ja Itaalia valitsus töötanud Eesti rahva enesemääramise-õigust üleüldisel rahukong-

ressil kaitsta. Ja ka Põhja-Ameerika Ühisriikide Valitsuse esitajad on Eesti Saatkonnale seletanud, et Ühisriigid Eesti rahva iseseisvuse püüetele häasoovlikult kaasa tunnevad.

Täieliku iseseisvuse sihis edasi!

Selle järele, kui vägevamate rahvaste Valitsused kindlal sõnal on töötanud, et nemad Eesti rahva enesemääramise õigust ja riiklise iseseisvuse püüet rahukongressil kindlasti kaitses, võib julge olla, et Eesti riikline iseseisvus ja rippumatus lõplikult kõigi rahvaste poolt maksvaks tunnistatakse.

Selle juures on aga tingimata tarvis, et Eesti rahvas oma tahtmisel kindel ja ühemeelne oleks.

Prægusel silmapilgul, kus sõprusriikide ja Põhja-Ameerika võidu järele Saksamaa sunnitud on oma sõjavägesid Eestist ära viima ja vägivald-valitsust lõpetama, peab Eesti rahvas iseseisva Eesti Vabariigi ajaviitmata elusse viima. Rahukongressil peab nähtama, et Eesti rahvas riiklist iseseisvust mitte ainult ei nõua, vaid ka oskab ja suudab teoks teha.

Seks astugu kõik rahvaliidid ja erakonnad kohe kui üks mees tulisele tööle!

Riikline iseseisvus on kogu rahvusliseks sihiks, mille kättesaamiseks prægusel silmapilgul kõik jõud Eestis peavad kindlasti ühte sulama. Ükski erakond ei tarvitse küll oma erasiht maha salata. Kuid mingid põhjusmõttelised vahed ei tohi jõudusid Eestis iseseisvuse kättevõitlemisel kilustada.

Tervel maal tuleb riikline kord, mille võõras vägivald ajutiseks oli purustanud, silmapilgul jälle maksma panna!

Kogu Eestis ei tohi mingit omavolilist vägivalda ega korralagedust juhtuda, mis Eesti rahvast kultuurrahvaste silmis alandaks ja meie riiklise korrapidamise võimu kahtluse alla saadaks.

Terves Eestis hakaku riikline ja omavalitsusline tegevus kõikide rahvaliidide ühisel nõul ajaviitmata käima.

Eesti peab iseseisev demokraatiline vabariik olema! Selle kohta ei tohi meie keskel vähematki kahtlust ega kaksipidi mõtlemist olla.

Kõik kokkulepped paremale ja pahemale poole peavad kaduma. Eesti ei tohi Saksa ega Venemaa võimu alla saada. Eesti ei taha ennast Läti ega muu maa saatuse külge kütendada.

Eesti tahab oma piirid ja sadamad rahvusvahelisele läbikäimisele ja kaubandusele avada. Iseäranis Vene tagamaaga tahab Eestimaa kõige ligemasse majanduslisse ja kaubanduslisse ühendusse astuda.

Riikliselt tahab aga Eesti täiesti iseseisvaks jääda.

See on Eesti rahvusline nõudmine, mille teostegemiseks prægusel silmapilgul kõik jõud Eestis liikuma peavad hakama.

Ajutine Eesti valitsus võtku ajaviitmata Eesti riigielu juhtimine kindlalt oma kätte.

Eesti rahvaväeks astugu kokku silmapilgul kõik mehed, kes suudavad ja oskavad sõjariistu kanda, et seespool riiklist korda alal hoida ja väljaspoole Eesti riiklist iseseisvust kaitsta, kuni Eesti Vabariigi iseseisvus täiesti kindlustatud on.

Eesti Maapäev tulgu viibimata kokku, et riigielu jooksuvald küsimusi otsustada.

Eesti Asutav Kogu tuleb kohe täies vabaduses uuesti valida ja peab ajaviitmata kokku astuma, et Eesti riigikorda lõplikult kindlaks määrata, Eesti riigi vahetada teiste maadega kindlaks teha ja tähtsamad riigi- ja rahvaelu küsimused, iseäranis maaküsimust, ära otsustada.

Väljaspool teeb Eesti saatkond tööd, et Eesti riigi iseseisvus hiljemalt üleüldisel rahukongressil kõigi rahvaste poolt tunnustamist leiaks.

Iseseisev Eesti riik ei ole mitte enam paljas unistus, vaid astub viibimata elusse, kui aga terve rahvas kõige oma jõu ja tahtmisega tõsiselt Eesti riiklise iseseisvuse mõtte teostegemisele asub.“

Mälestusi sakslaste lahkumisest

*Varsti möödub 20 aastat Saksa okupatsiooni möödumisest Eestis. Tahtmatult tuleb nüüd nendele aegadele tagasi vaatama hakata. Sissejuhatuseks selle ajastu meeletuletamisele avaldame alamal ühe katkendi 1918. a. sügise sündmusist tole-
aegse Eesti Kaitseliidu elust aktiivselt osavõtnud kooliõpilase mälestuste põhjal.*

19. novembril 1918. aastal oli Tallinnas saksa vägede lahkumine täies hoos. Tubli osa võimu oli juba koolipoiste käes. Püss põlvede vahel istusin selle päeva õhtul Brookusmäel Kaitseliidu staabis ja ootasin, et mind vajatakse jälle mõne tähtsama ülesande jaoks. Minu juure astus üks kaitseliidu vanemaid tege-lasi, kelle ülesandel olin nii mõndki korda saatnud. Ta kutsus mind tagatuppa.

„Kas saaks teiega paar sõna, nii nelja silma all...“

„Täna öösel sõidate Tartu,“ ütles ta tagatoas ilma pikema sissejuhatusega ja minult nõusolekut küsi-mata. See paistis juba minu näost ja kõigest minu olemisest.

„Nüüd minge koju, sööge kõht tublisti täis ja tund aega enne rongi ärasõitu olge siin tagasi. Aga sõidust ärge palju kellelegi rääkige!“

„Ausõna, mitte kellelegi ma sellest ei hinga. Löö-dagu kas või maha.“ Vastasin nii usaldusväärset kui oskasin.

„Noh nii hulluks see asi küll ei lähe,“ arvas tõsi-selt vanem kaitseliidu tegelane.

Rõõmu- ja uhkusetunne paisutas mu rinda, kui lennusammul koju tõttasin. Tundsin juba ette uhkust, et minu kätte usaldatakse üks kindlasti tähtis üles-
anne. Ema pärimiste peale vaikisin saladuslikult. Vit-sutasin värvlivahe haganaleiba ja sahhariiniga teed täis, lõin kaubakooli mütsi sangarlikult ühele kõrvale ning ruttasin tagasi Brookusmäele.

Siin olid kõik tarvilised paberid minu jaoks val-mis. Kaks paberit, üks Tartu sõiduks ja teine tagasi-sõiduks. Ühe paberi järgi olin määratud teenima Tartus asuvasse polku ja teise järgi Tallinnas asu-vasse polku.

Hoidsin nõutult mõlemaid pabereid käes ja kaht-lustasin juba, kas minuga ei tehta nalja. Kuidas saan ma ühel ajal teenida Tartus ja Tallinnas asuvas polgus.

Pabereid tasku ajades mõtlesin: „Eks Tartu polku jõudes selgu, milleks neil mind seal vaja läheb. Ega minusugust meest sinna ilmaasjata ka saadeta.“

Pöördusin vanemate kaitseliitlaste poole — jätsin jumalaga.

„Oodake, oodake, mitte nii ägedasti. Tähtsamad paberid pole veel kohale jõudnud. Iga silmapilk või-vad nad siin olla. Istuge natuke...“ rahustati mind.

„Esiti unustasime teile ütlemast, et püssi ja kaitse-liidulindi oleksite võinud jätta koju. Tartus on veel sakslased kõvasti sees, kaitseliitu pole seal veel asu-tatud ja võib-olla tuleb teil sakslastega püssi pärast sekeldusi, sest kahtlane on, kas neile meeldib, kui püssiga Tartu tänavail liigute.“

Varsti olid kirjad kohal. Kaks suurt paksu ümb-rikku. „Neid kirju hoidke hoolega,“ üteldi mulle ümbrikuid üle andes. „Kahju, et te varemalt pole Tartus käinud... Aga kirjad võite ära anda ka „Posti-mehe“ toimetusse toimetaja kätte. See on kindel mees

ja toimetab kirjad edasi. „Postimehe“ toimetusse ju-hatab teid Tartus iga koolipoiss. Väga tähtis on, et kirjad oleksid homme hommikul kohal.“

Võtsin kõhukad ümbrikud aukartlikult vastu. Pa-nin püssi laua najale. Koorisin sineli, pintsaku ja särgi eest lahti ning toppisin ümbrikud ihupöue. Kindla-mat kohta nende jaoks sel silmapilgul ma kõige parema tahtmise juures ei leidnud. Lubasin neid kaitsta viimse võimaluseni.

Ülemused, liigutatud minu vahvast, sangarlikust välimusest, surusid järgemööda minu kätt (mõni isegi kaks korda), soovisid head ja rahulikku reisi ning palusid mind Tallinna tagasi jõudes kohe staapi ilmu-da, et teatada, kuidas kirjad kohale jõudsid.

Kõige sangarlikumate mõtetega sammusin jaama.

Jaama komandant uuris tükk aega temale adres-seeritud kirja, vaatas mulle kahtlevalt otsa ning kirju-tas siis kirja nurgale:

„Maksev priipiletina“. Komandant (sirkasorka).

Veel üks väike käik kassa juure, kus kirjale pres-siti sisse kuupäeva augukesed, ning siis ronisin va-gunisse.

Sain hea pehme koha teisele korrale, kuid uni ei tahtnud tulla. Olin magamiseks liig vahvas tujus. Magamise ajal oleks võidud varastatud saada ka minu kallid kirjad. Nii valvasin terve öö.

Hommikul vara olin õnnelikult Tartus. Kui ime-looma vahiti mind vaksalis. Õnneks ei torganud ma ühelegi sakslasele silma. Tormasin jaamast läbi, istu-sin troskale ja andsin käskluse „Postimehe“ toimetusi-
le.

Sõitsime üle Toome. Vahtisin parajasti silmad mu-nas Tartu au ja ilu, kui äkki keegi suure kisaga kar-gas troskasse. Vaatan, täitsa võõras tüüp, koolipoisi müts peas. Igatahes halbu kavatsusi ei paistnud tal olevat. Igaks juhuks võtsin siiski püssi põlvede vahel tugevamini pihku ja katsusin võõrast vaatega hirmu-tada.

„Hurraa! Kas Tallinnast? Kas Tallinna poistel on juba püssid käes? Teie õnneseened! Meil siin ei tohi veel piuksatadagi... Kas sakslased püssi pole tahtnud käest võtta?“

Küsimusi tuli robinal.

Nägin, et see poiss oli täitsamees. Tegin talle armu-likult ruumi enda kõrvale troskasse.

„Oota, oota, enne teeme endid tuttavaks ja siis alles hakkame rääkima,“ ütlesin Tartu poisile ja ula-tasin talle väarikalt käre, mida ta tänuliku soojusega surus ja sealjuures oma nime nimetas.

Rääkisin talle nüüd värskemaid Tallinna uudiseid. Poiss kuulas suu pärani. Ühtlasi puudutasin jutu sees ettevaatlikult ka minu reisi sihti, niipalju kui arvasin olevat vajalike, et ta tohtis mind saata „Postimehe“ toimetusse.

Poiss otse põles uudishimust ja tegevusihast. Kõige rohkem meeldis temale minu püss. Kade polnud ma

ammugi. Andsin meeledi oma püssi temale katsuda. Poiss oli rõõmu pärast punane. Sihtis püssist üle voorimehe õla ja patsutas püssi kui kõige kallimat aaret.

Pärast sõjapäevil kohtasin seda Tartu koolipoissi paar korda Petseri all Tartu kooliõpilaste pataljoni ridades. Siis oli tal juba endal püss ja ilmaasjata ta seda ei kannud.

Aega kasulikult mööda saates jõudsin lõpuks „Postimehe“ toimetusse.

Oli veel vara. Kedagi peale koristaja vanaeide siin ei olnud. Jäin toimetajat ootama. Tartu poiss tegi minekut, et viia kooli uudist, et Tallinna koolipoistel on juba püssid käes ja esimest Eesti Vabariigi relvastatud meest Tartu tänavail oli au just temal esimesena näha ja sellega isegi juttu ajada.

Varsti ilmuski toimetaja. Koorisin tublisti kortsunud ümbriku ihupüest välja. Jutustasin siis toimetajale värskemaid Tallinna uudiseid, et inglase sõjalaevad on Tallinna all ja muidu on kõik vanaviisi. Kõik pandi hoolega kirja ja siis olin vaba.

Ülesanne oli hiilgavalt täidetud. Võtsin püssi ja läksin vaatama Tartu linna. Terve päev oli mul aega siin olla, sest ükski rong enne ööd Tartust Tallinna poole ei väljunud.

Püss rihmaga üle õla ja valge kaitseliidu lint ümber käsivarre, liikusin kindla sammuga Emajõe kivila poole, kui korraga keegi mu seljataga käratas:

„Halt!“

Vaatasin seljataha. Saksa patrull. „Soo, nüüd tõmbavad püssi kandmise pärast liistule,“ sähvatas mul kohe läbi peaa.

Nii ka oli. Ajasin küll sõrad vastu, aga ülevõimu vastu ma ei saanud. Varsti seisin komandantuuris kurjade inimsööjate nägudega üntervitside ees. Vägisi tahtsid nad võtta minult mu püssi, kuid ma ei annud. Iga mu juuksekarv protesteeris selle kuulmata vägivalla vastu. Sõdisin rohkem käte ja jalgadega, sest saksa keel oli pärast okupatsioonivägede sissemarssimist mu koolitunnistusel nõrk. Kuid püssi ma ikka veel käest ei annud. Ilmus tõlk, kes mu dokumendid tõlkis üntervitsidele saksa keele. Nüüd alles lubati mul lahkuda, aga püssi kandmine keelati ära. Kästi püss jätta päevaks komandantuuri ja õhtul enne rongile minekut ta sealt kaasa võtta. Vaidlesin vastu ja viimaks leppisime kokku, et viin püssi oma olematu tädi juure, kes pidi elama teispoole jõge.

Komandantuurist lahkudes seadsin jällegi samud „Postimehe“ poole, sest lootsin püssi sinna hoiule anda. Ikka kindlam kui saksa komandantuuris, kus õhtul võib-olla poleks mulle püssi enam tagasi antudki.

Raekojaplatsil korraga vaatan — hiigla tuttav kogu, plikade kari ümber, tuleb mulle vastu.

„Pals, inimeseloom!“ hüüdsin hea õnne peale.

Oligi Johannes Pals, Tallinna koolipoiss, kellega võtsime mõned päevad tagasi sadamas üle külmutusmaja.

Pals oli juba eelmisel päeval ilma püssita, eraisikuna jõudnud Tartu suure seljataie vabatahtliku mobilisatsiooni müürilehtedega. Müürilehti oli ta päev otsa kleepinud tänavanurkadele ning kuulustulpaedele. Teiseks päevaks oli Tartu jäänud selleks, et organiseerida Tartus Tallinna eeskujul kooliõpilaste keskkomiteed, mis sakslaste lahkumisel Tallinnas uuesti avalikult tegutsema hakkas.

Viisin nüüd Palsi kaasabil oma püssi ühe Tartu kooliõpilase juure hoiule ja siis hakkasime mööda koole käies tegema kihutustööd kooliõpilaste keskkomitee asutamiseks ning Kaitseliitu astumiseks, mis minu Tartu tuleku järele pidi asutatama, kuna tõin Tallinnast kõik vastavad instruksioonid. Ühe sõnaga, tege-

vust oli Tartus laialt, aeg kadus kiirelt ja õhtu jõudis märkamatu kätte.

Jalutasime parajasti kolmekümneitsmendat korda Rütli tänavalt Raekoja poole, kui tuletõrjehäälid meist suure raginaga mööda sõitsid. Kusagil oli midagi lahti. Kõik Rütli tänaval jalutav kuldne noorus liikus nüüd ühes suunas ikka tulikahju poole. Laskime rahvavoolust endid edasi kanda. Läbistasime mõned kitsad tänavad ja olimegi kohal. Pöles vangla.

Vangid on alati niisugune rahvas, kes kõige paremini teab neid väliseid sündmusi. Nii ka siin. Kuulda saades, et sakslased oma vägesid hakkavad Tartust evakueerima, pistsid pasatskid õlgkottidele tule otsa, et tekinud segaduses pageda.

Võtsime Palsiga asja likvideerimise kohe enda kätte. Valged kaitseliidulindid ümber käsivarre, andsime tuletõrjele asjalikke ja mehiseid käskke. Kõik läks ladusasti. Laskime rahva vanglast eemale tõrjuda, piirasime kõiega platsi ümber ning organiseerisime Tartu koolipoistest tubli aheliku kõie taha. Kui kõik asjad olid meie poolt juttu aetud, ilmus suure hiline misega kohale üks tuletõrjujate ninamees. Meie käsklusi kuuldes läks ta tulivihaseks ning pistis meid saksa keeles söimates kõie taha ajama.

„Kuule, parunihärra, ära aja oma käppasid ligi ja palun räägi eesti keelt — ega see Saksamaal ole,“ ütlesin julgelt parunihärraga rinda kokku lüües.

„Fuih, kropp mats!“ kilkas parun, „minu lasep sind viia komandantuuri.“

„Ära tee magedat nalja,“ ütlesin kogu rahva lõbuka, kes meie nägelemist suure huviga jälgis. „Teie saksa komandantuurid litsuvad juba kõik nach Vaterland ja varsti kupatame kõik parunihärrad neile järele.“

Lahkusime siiski Palsiga nõõri tagant, sest pooled tuletõrjujad olid kõverad parunite võsud ning hakkasid meile paarikümne mehega kallale tungima. Tuli minna ruttu püssi järele.

Rahva hulgast tuldi meile kui suurtele kangelastele kätt suruma.

„Noh, poisid, niisugust täismehe juttu pole ma veel ühegi eestlase suust kuulnud ega näinud,“ tuli üks pasteldes taat meie juure. „Vai lubavad kõik parunihärrad sirtsu soo peale saata... Rõõm on kuulata niisugust julget juttu. Tulge, poisid, ma annan teile selle peale ühe tubli lonksu.“

Läksime taadiga kaasa, sest igasugune tahtmine jannata nii igava asjaga, kui seda on tulikahi, kus tuld ei olegi, on vaid natuke suitsu.

Taadi vanker oli sealsamas lähedal. Taat kobas natuke aega vankri redelite vahel heinapuruse, võttis siis sealt välja rohelisest klaasist toobise pudeli ning andis mu kätte.

„Joo, pojuke, see on hea kraam, oma pruulitud,“ ütles veel julgustuseks.

Paha aimamata võtsin pudeli ja kallutasin suule. Arvasin, et selles on kas maitsev koduõlu või mõni sellesarnane jook, millega saab janu kustutada, sest pudelit kätte võttes tundsin, et olen kohutavalt janune.

Võtsin paraja lonksu ja „luks!“ hing oli kinni. Pudelis oli kõige selgem samagonn.

Võideldes vägisi silmast tikkuvate pisaratega ulatasin pudeli Palsile.

„Ka-pa-ka-li,“ kogelesin vaevast hingates. „Aga ma — oh!“

Ka Palsil oli janu. Jõudsin siiski õigel ajal kõrvale hüpata ta metsiku viha eest.

Veel oli mõni tund aega, selle kasutasime uute tuttavatega jumalaga jätmiseks ja kui jaama sammusime, langes esimene lumi — laiade pehmete räitsakatena...

Hommikul olime jälle Tallinnas.

